

ՄԱՍԵՆՅԱՂԱԿԻ

Ա.Է.Նաբէր Հայաստանեայց

LA COLOMBE DU MASSIS

MESSAGER DE L'ARMÉNIE

ԽՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԳԱՐԻԲԷԼԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԱՅՎԱԶՈՎՍԿԻ

ԵՒ

ԱՄԲՐՈՍԵԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԳԱԼՅԱՅԵԱՆ.

ԵՐԵՎԱՆԻ ՏՄՐԻ

Փետրուար 1857. -- Թիւ Բ.

RÉDIGÉ PAR

GABRIEL V. AIVAZOVSKY

ET

AMBROISE V. CALFA.

TROISIÈME ANNÉE

Février 1857. — N° 2.

ՓԱՐԻԶ

Ի ԳՐԱՆՈՑԻ Զ. ԱՐԱՄԵԱՆ

ՆԻԿՈՍԻԳԱՅԻՈՅ

ՅՈՒՑԱԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱՅ ԱՄՍԱԳՐՈՅՑ

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻ ՍՐԲԱԶԱՆ ՏԵՐ ՅԱԿՈՒ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
ՊԱՏՐԻԱՐԲ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍՈՅ. (Երկու օրինակք)

Արել Վարդապետ Մխիթարեան, ի Կարին :
Ազարեան Ստեփանոս Վարդապետ, ի Կ. Պօլիս :
Ազգային Դպրոց, ի Պաղչէճիկ :
Ալադարեանց Նիկողայ, ի Տփլիս :
Ալաճաճեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ալբոն Տիւրքի Էֆէնտի, ի Կ. Պօլիս :
Ալիշանեան Սերովբէ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ալիբարեան Մարտիրոս Աղա, ի Զմիւռնիա :
Անարոնեան Յակոբ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աղաբոնեան Գրիգոր Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աղաբոնեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աղամարեանց Պօղոս Գարրիկեան, ի Շուշի :
Աղամբանեանց Մինաս, յԱզուլիս :
Աղեքսանդրեան Պետրոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աճանեան Կարապետ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աճեմեան Թ. Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ամիրաղով Ստեփան Աղա Ալեքսանդրիչ, ի Կ. Պօլիս :
Այվատեանց Պետրոս Աղա Յովհաննիսեան, ի Կ. Պօլիս :
Այվատեան Յովհաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Այվատեան Պ. Վահան, ի Փարիզ :
Անդրեասեան Պ. Բարսեղ, ի Ճաւա :
Անուխեան Պ. Եսայի, ի Մանչըսթեր :
Անանեանց Յովսէփ Հայրապետեան, ի Շուշի :
Անուշեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աշնանեան Իսկուհի Տիկին, ի Կ. Պօլիս :
Աշնանեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աշնանեան Պօղոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ապուլիսիցի Պետրոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ապրօյեան Արրահամ Աղա, ի Փարիզ :
Ապրօյեան Գրիգոր Աղա, ի Զմիւռնիա :
Ասլանեան Մանտեօի Յովհաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ասլանեանց Գասպար Գարրիկեան, յԱզուլիս :
Ավդալեան Պ. Յովհաննէս, ի Կարկարա :
Արամեան Սուրբաս Աղա, ի Նիկոմիդիա :
Արայիճեան Մովսէս Աղա, յԱղեքսանդրիա :
Արասխանեանց Հայրապետ, յԱզուլիս :
Աւետիսեան Պ. Ստեփան, ի Փարիզ :
Բարանեանց Արրահամ, ի Տփլիս :
Բարեյոյս Արսէն Աղա, ի Կարին :
Բարսեղեան Ստեփան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բարսեղեան Պ. Յակոբ, ի Փարիզ :
Բարսեղեան Պ. Սարգիս, ի Փարիզ :
Բինկեանցեան Յովակիմ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բինկեանցեան Նշան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բիշմիշեան Մովսէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բողոքեանց Բաղդասար Բարսեղեան. յԱմտերխան :
Բուդաղեանց Յովհաննէս Շաքարեան, յԱմտերխան :
Բուրժալեանց Բողոքեան Ամրակոմեան, յԱմտերխան :
Գալուստեան Կարապետ Աղա, յԱղեքսանդրիա :
Գալիպոզեան Տիգրան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գալիպոզեան Ալեքսան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գալիպոզեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գարազաշեան Խաչիկ Աղա, յԵաշ :
Գարազաշեան Կիմիշ Աղա, յԵաշ :
Գարազաշեան Յովհաննէս Աղա, յԵաշ :
Գալիպոզեան Գարրիկ Աղա, ի Մանչըսթեր :
Գրիգորեան Սիմոն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գրիգորեան Սիմոն Աղա, ի Կարին :
Գալիպոզեան Գալիպ, ի Տփլիս :
Գուրգարեանց Հայրապետ Գալիպեան, յԱզուլիս :

Դրանխոյեան Եսայի Աղա, յԵաշ :
Եղեանց Նիկողոս Աւետիքեան, յԱմտերխան :
Եղիկեանց Պ. Մկրտիչ, ի Ճաւա :
Եուսուֆեան Յովսէփ Չէլէպի, ի Փարիզ :
Եուսուֆեան Տիգրան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Երամեան Գեորգ Պէյ, ի Կ. Պօլիս :
Երամեան Կարապետ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Երկանեան Պ. Յոսեփ, ի Փարիզ :
Զօրայեան Նիկողայոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Էլարեանց Աղապետ Մոսկովի Հօփ-Մաքրէր, ի Մոսքուա :
Էնֆիլանեանց Համբարձում Աղա, ի Տփլիս :
Էքմէքճեան Յարութիւն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ընկերութիւն ընթերցասիրաց ի Խասգիւղ, ի Կ. Պօլիս :
Թագուորեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Թանգարան Վերձանութեան, ի Կ. Պօլիս :
Թարգեանց Ալեքսանդր Աւետիքեան, ի Շուշի :
Թերգեան Մելգոն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Թիւլպէնտեան Յովակիմ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Թովմասեան, ի Ճաւա :
Իսկենտերեան Պ. Մելգոն, ի Փարիզ :
Իսրիճեան Կարապետ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Լազարեան իշխանք, ի Փերքուրդ : (2 օրինակք) :
Լորիս-Մէլիքով. ի Փարիզ :
Լուսաւորչեան Դպրոց, ի Նիկոմիդիա :
Խալաբեանց Բախշի, ի Տփլիս :
Խանդամիբեանց Մարտիրոս, ի Շուշի :
Խաչիկ Աղա բարգման Անդրիոյ Նիսպատոսին, ի Պաղտատ :
Խաչիկեան Յովհաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Խաչիկեան Կարապետ Աղա, ի Ռոման :
Խաչոնեան Մանտեօի Փիլիպպոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Խորասանեան Պետրոս Ամիրայ, ի Կ. Պօլիս :
Խորասանեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Խորասանեան Պ. Յովհաննէս, ի Փարիզ :
Խորմեան Տէր Մկրտիչ Վարդապետ, ի Վան :
Խօնչէկիւկեան Պ. Գրիգոր, ի Փարիզ :
Կարապետեան Պ. Աւետ, ի Ճաւա :
Կանաչեցեանց Մկրտիչ Յարութիւնեան, ի Շուշի :
Կիմիշեան Պ. Կրօնիդէս, ի Փարիզ :
Կիւրեղեան Յովհաննէս Աղա, ի Տրապիզոն :
Կոզալեանց Միքայէլ, ի Տփլիս :
Կոստանդեան Գրիգոր Աղա, ի Զմիւռնիա :
Կրճիկեան Անդրանիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Կրճիկեան Յակոբ Էֆէնտի, ի Փարիզ :
Կոյլավեան Խաչիկ Աղա, ի Ռոման :
Հանեան Եղիազար Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Համբարձումեան Ասապոյ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Հերակէ Հայկազոն, Իշխան Վրաստանի, ի Տփլիս :
Հոփիսիմեան դպրոց, ի Զմիւռնիա :
Ճեզայիրեան Մկրտիչ Ամիրայ, ի Լոնտոն :
Ճեզայիրեան Սրբոսէի Տիկին, ի Կ. Պօլիս :
Ճեզայիրեան Պ. Վահրամ, ի Փարիզ :
Ճեզայիրեան Թովմայ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ճուպերեան Ներսէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Մակազեան Գրիգոր Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Մակարեանց Արսէն Աղա Բարեյոյս, ի Կարին :
Մանանեան Միքայէլ Աղա, ի Փարիզ :
Մանուկեանց Յարութիւն Միքայէլեան, յԱզուլիս :
Մանուկ Պէյ, Գրիգոր Յէրնատ, ի Փարիզ :
Մանուկ Պէյ Յովհաննէս Մուրատ, ի Փարիզ :
Մարգարեան Յարութիւն Աղա, ի Կ. Պօլիս : (9 օրինակք)
Մարգարեանց Նիսպ, յԱզուլիս :

ՀԱՆԳԻՍ ՅԱՒԻՏԵՆԻՅ

Տ Ե Ա Ռ Ն Ն Ե Ր Ս Ե Ս Ի

Վ Ե Հ Ա Փ Ա Ռ Կ Ա Թ Ո Ւ Ղ Ի Կ Ո Ս Ի

Ա Ջ Գ Ի Ս Հ Ա Յ Ո Ց

Չայն գութեաց յԱյրաբասայ, Էւ հընչեցին բեւեռք կըրկին.

Նբռնես չոստե՛ն տեր սրբո՛ւն, Էւ սուգ պատեաց զամենեւին.

Ահագինըս մըռընչեաց սպիտակափառըն մեր Մասիս,

Սեպուհ Կովկաս Էւ Արագած ընդ Տորոսի հառաչեցին :

Ո՛հ, այս քանիցս այրիացար, Եկեղեցիդ Հայասանեաց,

Այս քանի արտօր նեղուս ի բոյդ չըքնաղ ականողեաց.

Չո՛ւր վիժէս դու քաղցրահամ յաղինասիպըղ դարասից

Երբ դառնի՞ ուխտ արտասուաց մինչեւ ի ծով յայնասարած :

Մերք շուրջ հայիս կոյսդ աչագեղ ի բաց ըզքօղըն պարուրեալ...
Ա՛ն մինչեւ ցէրք յաջմէ բօսուր՝ ընդ անեկէ ծուխ մըրըրկեալ
Տեսանիցես եւ սարսիցես եւ թալացեալ անկանիցիս
Մինչեւ անդրէն սիւզ արփենուոյն ի դեմսըդ սուրբ առնու ծաւալ...

Լուսածնունդ քո գաւակունք ընդ ճիւղերս վայրավասիւն
Քեզ ողբակիցք ես ի սրբէ, ընդ քեզ ի ջայլըս գումարին.
Հօտապէսքըն զարոտով քօղ սեւաթոյր սարածանէն,
Եւ խաշանց հոյք խուռներամ դըռոյք ըզքէլ սալ խուճապին :

Են են ճն եւ խորթացեալք ի սուրբ գըրկացըդ մայրենի
Որոց վայրք եւ ժամանակք էտուն զոգցես սիրս վայրենի,
Եւ խընդան ընդ վիշտըս քո եւ ընդ պարծանսըդ սագնապին.
Ա՞յսպէս ուսան ի Լասիոն, սյսպէս յորդոց Ալբիոնի...

Բայց քեզ յնշ, Մայր անարաս, պայծառ աւուրքն այն առաջինք
Յորս հոգոց մեր Լուսասուին ցուցաւ յետիլ, բանք անագինք,
Ի՛բր օղիք ոչ նոյնգունակ անցին ընդ հուրըն եւ ընդ ջուր
Մինչեւ էլին ի սուրբ հանգիստ, մինչեւ բացան նոցա երկինք .

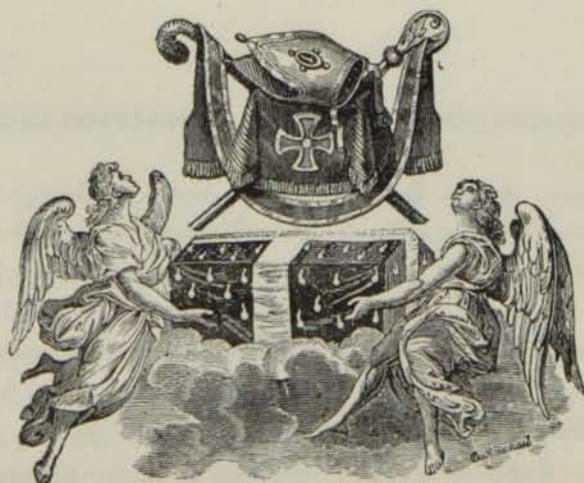
Նընջեաց Ներսէս արժանընտիր արոտակալ սուրբ Ներսիսեանց,
Ողջակիզեալ առ Տէր ու առ Հայս սիրոյ բոցովըն գերագանց,
Վենից սասն անակնառու, եւ կըրստեաց հայր խընամոտ,
Եւ սրբին կորով ըզհուր վառէր յալիս գուխ ներապանձ :

Պու ճվ Հայր, կառքդ Իսրայէլեան, յափըշտակեալ յանկարծ ի մենջ,
Յն՞ դիմես ի մռայլ երկրէ շողեալ ի լոյս փողփողէնէջ.
Ո՛ւր քոյինդ Եղիսէոս, ո՛ւր Մովսիսին յաջորդ Յեսու,
Ո՛ւմ տացէ եւ Ադամնիս գբերանոյն շիղ քոյինատէնջ...

Այո, շիդ ի բերանին դարձ ի սապանդ էջմիածնի
Աղանեակս առնեք Նոյեան փուբայ ի գիրկսըդ հայրենի.
Սասանեայ եւ սրբաբեկ արդ առ ափամբ Սենեայ մընչե,
Գուժկան՝ ոչ աւեսաբեք կացեայ, աւանդ, Հայասանի :

Այլ այժմիկ հուպ դու էին կաս արոռոյ վեհ Գիսապեհ.
Քաղցր ակնարկեա ի Գան քոյին, սուր պայազաս զոք քեզ հանգեհ.
Շող յուսոյն բորբ ծագեցեք ի պաշտելին իջման տեղի,
Եւ Ներսիսեան քե ոչ անուամբ՝ հոգւով սացի մեզ Հայրապեհ :

Յայնժամ սուգ ի ցրնծուրիւն դարձցի ազգիս բորգոմական,
Հօսք եւ հովիւք բզբինդ սացեն խուռն ի գաւիթքս սրբութեան
Երդնուլ գուխս սրբանըւեր քում յաջորդին արժանաւոր,
Կալ անասան ի քոյդ հաւաս, ի յոյս ու ի սեք եղբայրական .

U. S. ...
...
...
...

...
...
...
...

...
...
...
...

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ա Ի Ե Տ Ա Բ Ե Ր Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

Հ Ա Յ Կ Ա Ջ Ե Ա Ն Թ Ա Ն Գ Ա Ր Ա Ն

ՅԱՌԱՋԱԿԻՄՈՒԹԻՒՆ ԱՉԳԻՍ ՀԱՅՈՑ. — ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

Մասեաց Աղանիս իւր շրջանի երրորդ տարին կրսկսի ՅԱՌԱՋԱԿԻՄՈՒԹԻՒՆ մաղբերով Ազգիս Հայոց. այն ցանկալի յառաջադիմութիւնը՝ որ պտուղ է միաբանութեան, խոնկմութեան, գործունեութեան եւ աշխատասիրութեան. այն յառաջադիմութիւնը՝ որոյ ընթացքին ոյժ տուող գորութիւնն է ճշմարիտ աստուածապաշտութիւն հանդերձ զիտութեամբ, եւ արագութեանը չափն է հաստատուն առաքինութիւն հանդերձ ճարտարութեամբ : Ազգ մը կամ ժողովուրդ մը քանի որ յառաջադիմութեան ճամբան չէ մտած, բայց մտնելու փափաքը սրտին մէջ ծնանի, կրսկսի խլրտիլ, տարութեբիլ, տատանիլ, յուզիլ, երբեմն ալ առ ժամանակ մի այնպէս վրդովիլ որ կարծես քէ յառաջադեմ ըլլալու տեղ ետ պիտի մնայ, կամ քէ այն-

չափ պիտի տագնապի որ ոտքի վրայ կենալու անգամ կարողութիւն չմնայ պիտի վրան՝ բող քէ ոտք ոտքէ փոխելու : Այս վիճակիս մէջ կրտսենեք անա նաեւ մեր Հայոց ազգը քանի մը տարիէ ի վեր, այսինքն քանի որ օսմանեան տերութիւնը ազատական օրէնքներով եւ գեղեցիկ օրինակով կը խրախուսէ իր հպատակները ի քաղաքականութիւն : Ապա ուրեմն ամենայն կերպով պատշաճ ու վայելուչ է մեր Աղանուոյն ըրած բարեմաղբութիւնը :

Թերեւս հարցընէ մէկը տարակուսանօք կամ ժպտելով մը քէ արդեօք այդպիսի բարեմաղբութեան ժամանակը հասնը է իրացընէ մեր ազգին համար որ... Գեո հարցմունքը բերնէն ամբողջ չեղած՝ պիտի լսէ այնպիսին անշուշտ յամենայն

կողմանց քե « Այո այո, առենն է, առենն է,
 « առնչ երբանք, բան սովրինք, ուրիշներեն ետ
 « ջմնանք, լուսաւորուինք, պայծառանանք :
 « Երէ մինչեւ ցայժմ ի քուն տգիտութեան ըն-
 « կղմած էինք, ահա արբընցանք ի լոյս իմաս-
 « տութեան . երէ ցաւոց եւ տրտմութեան բմբու-
 « րիւնը պաշարած էր զմեզ, ահա զուարթացանք
 « ի յոյս բարենշան աւուրց ուրախութեան . երէ
 « հիւանդ էինք բարոյապէս, եւ բազմադարեան
 « տկարութեամբ զրեթէ հոգեվարք կարծուած,
 « ահա սկսանք կամաց կամաց հոգի առնուլ,
 « ոտք ելլել, արեւ տեսնել . հնապա առնչ եր-
 « քանք... — Գեպ ի ուր . — Ի քաղաքակրթու-
 « րիւն . դեպ ի այն քաղաքակրթութիւնը յոր
 « մեծաւ փութով կըղիմեն անդադար ազգք եւ
 « ազինք եւրոպայ, ու ամենեւն աւելի մօտեցող-
 « ներն այ՛ դեռ շնասանք կըսեն անոր, իրաւ-
 « ցընէ այ հասած չեն . վասն զի ո՞վ կրնայ չափ
 « եւ սահման դնել այնպիսի քաղաքակրթութեան՝
 « որոյ վախճանն է մարդկանց բարքը անուշ-
 « ցընել, կենցաղավարութիւնը բարեկարգել,
 « միաքը լուսաւորել, սիրտը ճշմարիտ ուրա-
 « խութեամբ լեցընել, նիւթական ապրուստն
 « անգամ դիւրացընել, եւ այս անցաւոր կենացս
 « անհրաժեշտ բշուառութիւնները որչափ որ
 « կարելի է պակսեցընել : »

Այսպիսի եռանդ ունեցող, այսպիսի փափա-
 քանօք վառուող ազգք քե որ յառաջադիմութեան
 ճամբան չէ մտած այ նե՛ անշուշտ հեռու չէ ան-
 կեց . միայն քաջալերութեան կարօտ է որ համար-
 ձակի առաջին քայլերն առնելու : Այս քաջալե-
 րութիւնն այ իրեն տուողը քաղաքակիրք ազգաց
 օրինակը պիտի ըլլայ՝ որոց վրայ հաստատեր է
 իր աչքը եւ մտադրութիւնը, եւ որոց կրննաւի
 ամենայն յօծարութեամբ եւ բաւական յաջողու-
 րեամբ :

Բայց եւրոպացոց քաղաքակրթութեան յամե-
 նայնի հետեւիլն այ արդեօք իր վնասները չունի,
 արդեօք այս նիւթիս մէջ այ պարզ եւ յախուռն
 հետեւութիւնը ամօք չի բերեր խելացի եւ խորա-
 գեւ ժողովրդոց . արդեօք մեր ազգը բաւական
 փորձառութիւն ունի ամեն տեսակ բարբարոսու-
 րիւնն ու քաղաքակրթութիւնը իրարմէ գատելու
 որոշելու համար : Այս տարակոյսները՝ այս
 կասկածները ոչ բոլորովին անհիմն բաներ հա-
 մարելով, եւ ոչ բնաւ նախապաշարման կամ
 վախկոտութեան տեղ դնելով, հարկ եւ օգուտ
 կըսեպնք քիչ մը բացատրել հոս քե քաղաքա-

կրթութիւն ըսելով ինչ հասկընալու է : Վասն զի
 զիտենք որ շատ մարդիկ՝ ամեն երկրէ եւ ամե-
 նայն ազգէ՝ քաղաքակրթութեան լուսոյն ինչ
 ըլլալը չզիտնալով, անմիտ քիթոնիկներու պէս
 անոր ջորս դին կըրոջըտին, ու պայծառութեանը
 վրայ գմայլած եւ հեռաւոր տաքութեամբը հեշ-
 տացած՝ այնչափ կըմօտենան քովն որ վերջապէս
 քեւերնին կըխանձուտի ու իրենք կիլնան զոն
 կըլլան իրենց տգիտութեանն ու անփորձու-
 րեանը :

Արդ ինչ բան է քաղաքակրթութիւնը, եւ ինչ-
 պէս սկսեր ու առաջ գնացեր է եւրոպական ազ-
 գաց մէջ :

Քաղաքակրթութիւն կըսուի ո՞ր եւ իցէ ազգի
 կամ ժողովրդեան ընկերական վիճակին լաւալը,
 բարոյականին շտկուիլը եւ հանգիստ կեանք
 անցընելու դիւրութիւններուն շատնալը . ուստի
 այն ազգը քաղաքակիրք է որ ուրիշներէն աւելի
 խելացի օրէնքներով կըվարուի, որու մէջ միա-
 բանական հոգին տիրած է, ծուռումուռ կար-
 ծիքներու տէր մարդիկը քիչ են, իրենց կարծիքը
 պաշտօղներն այ աւելի քիչ, բազաւորը խոհնմ
 եւ իմաստուն, հպատակները ազատամիտ եւ
 խաղաղասէր, մեծամեծները խոնարհամիտ,
 սոսկականները՝ պատուաւոր, գիտունները շատ-
 ւոր, արդարութիւնը յաղթող, կասկածառութիւնը
 պզգալի, վեհանձնութիւնը սովորական, իրարու
 խօսք հասկընալը դիւրին, ուղիղ տրամաբանու-
 րիւնը առատ, յստակ խօսակցութիւնը շատ,
 աստուածապաշտութիւնը պատկառելի, առաքի-
 նութիւնը վարձատրուած, ներողամտութիւնը
 մեծին ու պզտիկի հասարակ յատկութիւն մը
 դարձած :

Իսկ քե եւրոպայի գլխաւոր ազգաց մէջ ինչ
 կերպով սկսեր է այս քաղաքակրթութիւնը եւ
 ինչ հնարքներով առաջ գնացեր է՝ համառօտ
 օճով մը բացատրենք :

Եւրոպայի քաղաքակրթութիւնը կըսկսի Հոով-
 մայ տէրութեան կործանելէն ու քրիստոնեական
 հաւատոյ ծաղկելէն : Հոովմայեցիք այ տեսակ
 մը քաղաքակրթութիւն ունեին, քեպէտ եւ հիմա-
 կուան քաղաքակիրք ազգաց հետ չէին կրնար
 համեմատիլ շատ բանի մէջ . երբոր գեղխութիւնն
 ու ապականութիւնը տիրեց մէջերնին, քաղա-
 քակրթութիւն այ ջմնաց քովերնին, օրէնք՝
 բարեկարգութիւն՝ առաքինութիւն՝ ամենն այ
 փճացան խանգարեցան ու հերանոսութեան
 աւերակներուն տակը բաղուեցան : Քրիստոսա-

կան սուրբ հաւատքը եկաւ երեցաւ իր վսեմ մեծութեամբն ու զեղեցիկ պարզութեամբը, կապաշտութիւնը խայտառակեց, եւ Տիրերիտի, Ներոնի, Կալիգուլայի ու անոնց նման զեղծ մարդկանց ամօրայի վիճակը երեւան հանեց, հասկըցուց մարդկանց քե ժուժկայութիւն, խտամբերութիւն, խոնարհութիւն, հեղութիւն, համբերութիւն, անխտիր եղբայրսիրութիւն, կատարեայ անձնուրացութիւն, ասոնք են ճշմարտապէս դիցազնական առաքինութիւններ : Ասոնց հետեող առաջին քրիստոնէաները հայաձանք կրեցին . անով աւելի ալ հաստատուեցան իրենց սկզբանցը մէջ, ինչպէս որ բնական է, եւ իրարու հետ աւելի միաբան մնացին : Վերջապէս Հոռոմ չորս հարիւր տարիի չափ հոգեվարք քաշելէն ետեւ հոգին փջեց . հիւսիսային բարբարոս ազգերը հեղեղի պէս արշաւեցին կոխեցին հետ զնետեւերոպան, ու երկու հարիւր տարիի չափ աւերակներով ու արիւնով լեցուցին անոր ամեն կողմերը : Անկեց ետքը Մաքսոնիացիք բնակութիւննին հաստատուեցին Անգղիա, Փրանկները Գաղղիա, Հոնք կամ Հունգարացիք Պաննոնիա, Գոթացիք Սպանիա, Լոմպարտացիք Իտալիա : Այնուհետեւ հին Հռոմայեցոց ոչ օրէնքները, ոչ լեզուն եւ ոչ սովորութիւնները մնացին . անոնց տեղը բունեցին տիրող բարբարոսներուն լեզուները, օրէնքներն ու սովորութիւնները :

Ասղիս անդին մնացած քրիստոնէաները իրենց հեզ եւ հլու, շուքերնէն վախցող ու խեղճ եւ անգօր բնաւորութեամբը այն բարբարոսաց ներողամտութեանը հանդիպեցան, ոմանք ալ հին Հռոմայեցոց արուեստները պահած ըլլալով, քրիստոնէական հաւատոյ ապսպրած առաքինութիւններն ալ ի գործ դնելով, իրենց յաղթականներուն գբութեանն ու համարմունքին արժանի տեսնուեցան, մինչեւ անոնցմէ մեկքանին քրիստոնէայ ըլլալուն անգամ պատճառ եղան :

Սակայն քրիստոնէութիւնն ալ քիչ ատենէն բարբարոսաց տիրապետութեան վնասները սկսաւ կրել . նոյն իսկ եկեղեցականներուն մէջէն անգամ զիտութիւնը պակսեցաւ, քրիստոնէական սկզբրանց քարոզութիւնը դադրեցաւ, աստուածապաշտութեան օրինաւոր արարողութեանց տեղը սնապաշտական սովորութիւնները քանի զնացին շատցան : Անոր վրայ կալուածական կառավարութեան ատեններն ալ որ եկան, բոլոր եւրոպա բարբարոսութեան խաւարին մէջ քաղուեցաւ . ամեն կողմերը մանր մանր բռնաւորներով լե-

ցուեցան, եւ ամեն բերդ մէյմեկ այր աւազակաց դարձաւ : Այնպիսի ժամանակ ալ աւետարանին քարոզած հաւատքը հաստատուն եր, քեպէտ եւ բարոյականը հասկըցող ու հասկըցընող չկար : այն հաւատքին ու ժողովրդիստոնէից սիրտը եռանդ մը ընկաւ արեւելք երբայու բազմութեամբ որ սուրբ երկիրը Արարացոց ձեռքն ազատեն :

Երկու հարիւր տարուան մէջ եւրոպացիք իրենց բան գործ ըրին Ասիա գօրք բաժնելլ ամեն վիճակէ ու ամեն հասակէ . որչափ որ նեղութիւններէ հոգինին ելած խեղճեր, բռնաւորութենէ յոգնած բռնակալներ, մեղքերնին քաւելու յուսովը քաշալերուած յանցաւորներ, աշխարհք տեսնելու փափաքող բախտախնդիրներ որ կային, գունդ գունդ ճամբայ ելան գնացին Արեւելք, Ասորոց երկրին, Պաղեստինու, Փոքր Ասիոյ ալ մեկ մասին տիրեցին, մինչեւ Կոստանդնուպօլիսն ալ ձեռք ձգեցին : Իրաւ է որ այն տեղերուն մեկն ալ ձեռքերնին չմնաց, բայց իրենց արշաւանքներուն պտուղները շատ մեծ եղան եւրոպայի մէջ : Վասն զի խաչակիրները Իտալիոյ ամեն կողմերէն անցած ատեննին, եւ մանաւանդ Արեւելքի ծաղկեալ երկիրները տեսնելով՝ շատ խելք սովբեցան . եւ Կոստանդնուպօլիս որ այն ատենը աշխարհիս ամենէն մեծ եւ ամենէն զեղեցիկ քաղաքն էր՝ բարբարոսներու ձեռք ոչ երբէք ընկած ըլլալով, գոնէ աւանդութեամբ պահած էր դեռ հին Հռոմայեցոց արուեստները, զիտութիւններն ու քաղաքավարութիւնը : Խաչակիրք իրենց երկիրը դարձած ատեննին չէին կրնար զարմանալով չպատմել տեսածնին ու յաւծնին եւ անոնց ջնտեսիլ շատ բանի մէջ :

Բայց որ ժամանակ եւ կամ աշխարհիս որ կողմը տեսնուած է որ նոր բարեկարգութիւն մը ընել ուզողները՝ հին կարգադրութիւնները պահել ուզողներուն կողմանէ ընդդիմութիւն չկրեն . այս ընդդիմութիւնն ալ որչափ աւելի զգուշաւոր եւ անշահասէր մարդկանց կողմանէ ըլլայ՝ այնչափ աւելի ներելի, մանաւանդ քե օրինաւոր բան է : Եւ անա այս է պատճառն որ ազգաց եւ ժողովրդոց յառաջադիմութիւնը միշտ ծանր կերպով կըլլայ, մանաւանդ առջի բերան :

Այս կերպով անա խաչակիրներուն եւրոպա բերած նոր նոր գաղափարները քեպէտ առջի բերան չկըցան շուտով փոխել եւրոպացոց սովորութիւնները, բայց քիչ ատենէն կալուածական կառավարութիւնները քանի զնացին տկա-

րացան, քաղաւորական իշխանութիւնը զօրացաւ, գեղեր քաղաքներ բռնակալաց հարստահարութենէն ազատեցան, արուեստները ծաղկեցան, ժողովուրդները շատցան ու հարստացան, եւ քաղաքակրթութիւնը սկսաւ առաջ երթալ : Դատաստանական գործողութիւնները կարգի դրուեցան, ժողովրդոց իրաւունք եւ իշխանութիւն տրուեցաւ որ դատաւորներէն գոհ չըլլան նե՛՛ առ քաղաւորն բողոքեն. դատաստաններու մեջէն ալ բարբարոսական անգրութիւնները՝ տանջանքները վերցուեցան, եւ այս բարեկարգութեան օրինակը եկեղեցականք տուին՝ իրենց մեջէն վերցընելով նախ կրօնաքննութեան խստութիւններն ու բարբարոսութիւնները :

Այն միջոցին՝ այսինքն երկոտասաներորդ դարուն ատենները Յուստինիանոս կայսեր օրէնքներուն մեկ օրինակը գտնուեցաւ Իտալիոյ մէջ : Թե՛ որ այն զիտը քանի մը հարիւր տարի առաջ պատահեր՝ օգուտ մը պիտի չունենար, վասն զի անոր յարգը ճանչցող պիտի չգտնուէր. բայց այն ատենները Եւրոպայի ազգերը սկսեր էին այնպիսի օրէնքները լսելու եւ ի գործ դնելու ջափ կրթուիլ. ուստի շուտ մը ընդունեցան ու ամեն տեղ տարածեցին. իսելացի մարդիկ այն օրէնքներուն մեկնութիւնները շինեցին, ու ետեւէ եղան որ ճիշդ պահուին. անով սկսան օրէնսգետ կամ իրաւագետ ըսուած անձինքը բազմանալ :

Եւ անա այն եղաւ քաղաքակրթութեան արշալոյսը. ազնուականներն սկսան իրենց արտօնութիւններն ու մեծութիւնները կորսընցընել, բայց անոր տեղը խելքերնին բացուեցաւ, անձնական շահը մոռնալ սովորեցան, բարեպաշտութեան՝ մարդավարութեան՝ գրասիրութեան ազնուութիւնները հասկընալ սկսան : Պատերազմական քաջութիւնը մինչեւ այն ատեններն ալ մեծ բանի տեղ կը դրուէր, եւ ազնուականները կընայէին որ իրենց քաջութիւնը արատ մը չունենայ. բայց որովհետեւ խաջակրութիւնները դադրեցան ու պատերազմական քաջութիւններ ցուցընելու առիբները պակսեցան, նայեցան որ իրենց քաջութիւնը աւելի պատուաւոր բանի մը գործածեն, այսինքն տկարաց եւ նեղելոց պաշտպանութիւն ընելու :

Մինչդեռ մեկդիէն ընկերական առաքինութիւնները օրէ օր կը զօրանային, մեկալ դիէն գիտութեանց լոյսը սկսաւ տարածուիլ Եւրոպայի վրայ՝ Արեւելքէն դէպ ի Արեւմուտք գալով. վասն զի Արաբացիք եւ Յոյնք մասնաւոր ջանքով մը

ետեւէ էին երկրաչափութեան, աստղաբաշխութեան, բժշկութեան, տրամաբանութեան եւ հոգեբանութեան. որով քեպէտ հիմակուան բնագիտութեանց ու իմաստասիրութեանց կատարելութենէն ու ճշդութենէն դեռ շատ հեռու էին, բայց զարմանալի կերպով դիւրացուցին Եւրոպացւոց այն գիտութիւններուն ճամբան : Անով եկեղեցականաց մէջ ալ դպրոցական աստուածաբանութեան ոճը տարածուեցան, մտքերնին բացուեցաւ, սրուեցաւ, սկսան նորէն սրբոց Հարց գրուածքները կարդալ ու հասկընալ, եւ նախնի քրիստոնէից նախանձելի վարուց յարգն ու հետեւութիւնը ժողովրդոց մէջ տարածել :

Եւրոպական քաղաքակրթութիւնը շուտով առաջ քշող պարագաներուն մեկն ալ եղաւ կողմնացուցին (փուսուլային) զիտը. վասն զի անով ծովային ճամբորդութիւնները շատցան, նոր նոր երկիրներ գտնուեցան, վաճառականութիւնը ծաղկեցաւ, հարստութիւնը շատցաւ, տաք երկիրներու բերքերը ցուրտ երկիրներ ալ տարուեցան, մարդկանց հագուստներուն մէջ մաքրութիւն՝ հանգստութիւն՝ պերճութիւն ալ մտաւ, բնակարանները զեղեցկացան, հասարակաց կերակուրներն առատ ու առողջարար եղան եւ կենաց ամեն տեսակ դիւրութիւնները սկսան շատնալ :

Քիչ ատենէն տպագրութեան արուեստն ալ հնարուեցաւ, որ քաղաքակրթութեան նաւուն առագաստները լեցընող հովի մը պէս քշեց առաջ տարաւ զայն անկարծելի արագութեամբ : Այնուհետեւ գրականութիւնն ու գեղարուեստներն ալ որ բոլորովին ընկած էին՝ նորէն կենդանացան ու սկսան ծաղկիլ, մանաւանդ Իտալիոյ մէջ, ուր նկարչութիւնը, ճարտարապետութիւնն ու քանդակագործութիւնը քիչ ժամանակի մէջ մեծամեծ յառաջադիմութիւններ ըրին :

Քրիստոնէական կրօնը իր սքանչելի սկզբունքովը շատ առաջ տարաւ գրականութիւնն ու գեղարուեստները. բայց ցաւալին այս եր որ այն սկզբունքը քարոզող եկեղեցականաց մէջ շատ մարդիկ կային որ ժողովրդեան իրենց վրայ ցուցուցած պատկառանքին համեմատ վարք չունէին. տիրապետութեան հոգի, ստրկի սէր, փափկութեանց ախորժ, ասոնք ամենն ալ իրենց հետեւանքներովը հանդերձ պատճառ եղան բողոքականութեան գլուխ վերցընելուն ու ամեն եկեղեցական բարեկարգութիւն տակնուվրայ ընելուն : Չենք կրնար ըսել թէ բողոքականութիւնը Եւրոպացւոց

միտքը չսըրեց համարձակ դատաստան ընելու ամեն բանի վրայ. բայց այս ալ չենք կրնար մոռնալ որ սարսափելի կրօնական կոխներու եւ արիննեղութեանց պատճառ ըլլալովը՝ քաղաքակրթութիւնը ետ ձգեց : Աւելի ալ ետ պիտի մնար անտարակոյս՝ թէ որ հոռովմեականք ու բողոքականք իրենց անհաշտ բշնամութեանը հետ ջանք մըն ալ չխառնէին իրարմէ աւելի բարի վարք ցուցնելու, եւ անով հասկըցընել ուզելու թէ իրենց բռնած ճամբան է շիտակը :

Այնուհետեւ գիտութիւններն սկսան առանց արգելքի առաջ երթալ, եւ մարդիկ վարժեցան ամեն բան կարգով կանոնով՝ չափով եւ ոճով քննել, մտածել, խօսել եւ գործել. տաք երեւակայութեան վերացեալ խորհրդածութիւնները մեկդի դրին եւ սկսան պաղ արիւնով ամեն բանին ինչ արժէք ունենալը գննելով՝ աղեկին աղեկ ըսել ու գեշը մեկդի ձգել : Գրականութեան հիմը դարձեալ հին ազգաց գրականութիւնն եղաւ, եւ պատմութիւն՝ բանաստեղծութիւն՝ ճարտասանութիւն գրել ուզողները՝ իրենց օրինակ առին Թուկիդիդէան ու Տակլիտոսը, Հոմերոսն ու Վիրգիլիոսը, Կիկերոնն ու Ոսկերերանը : Անկէց ի զատ՝ հին Յունաց եւ Հռովմայեցոց մեծանձնութեանն ու զանազան առաքինութեանցը հետեւողներ շատ ելան կրթութիւն առած մարդկանց մէջ. եւ թեպէտ այն հեքանոսական գաղափարներուն հետ՝ դիցարանական առասպելներն ալ մասնաւոր գուարճութեամբ մը սկսան յիշատակուիլ շատ մը իմաստնոց գրուածքներուն մէջ, բայց քրիստոնէութեան գերագանց վարդապետութեամբն ու խրատներովն այն առասպելեաց վնասները հեռու մնացին :

Եկաւ հասաւ եօթնետասներորդ դարը, եւ հետը մեկտեղ բերաւ՝ մանաւանդ Գաղղիոյ եւ յետոյ Անգղիոյ մէջ՝ մեծամեծ հանճարներու պտուղները, որով գիտութիւն եւ արուեստ, գեղարուեստ եւ քաղաքականութիւն՝ ամենն ալ նոր եռանդով մը առաջ քայլեցին : Բայց աշխարհիս մէջ առանց շուքի լոյս չկայ, առանց խոռվութեան խաղաղութիւն չկայ, առանց պակասութեան կատարելութիւն չկայ. ուստի եւ այն ատենի քաղաքակրթութիւնը իր մեծամեծ աղեկութիւններուն հետ մեծամեծ ալ գեշութիւններ ունեցաւ : Մինչդեռ մեկդին ճոխութիւն ու հարբստութիւնը ծովացեր էր, մեկալ դին աղքատութիւնն ու խեղճութիւնը հեղեղի պէս կը կոխէր շատ երկիրներ. մեկդին բարեպաշտութիւնը

բարձր ի գլուխ կը պանծար, մեկալ դին կրօնամոլութիւնն ու սնապաշտութիւնը քրիստոնէութեան հիմը քանդել կը ջանային. մեկդին պիտանի եւ ոգեշահ գրքերը մարդկանց միտքը կը լուսաւորէին ու սիրտը կը շտկէին, մեկալ դին անպիտան ու վնասակար գրքեր մարդկանց չարիք կը սովորեցընէին ու անոնց բարքը ապականելու եւ առաջին վայրենութեան դարձընելու կաշխատէին :

Ասոնց պտուղն եղաւ վերջապէս ուրբետասներորդ դարուն վերջերը Գաղղիոյ մէջ վրբած զարհուրելի յեղափոխութիւնը, որ տասը տարիի ջափ ամեն կարգ կանոն՝ ամեն միտք ու սիրտ՝ ամեն բարիք ու չարիք իրարու խառնեց տակնուվրայ ըրաւ. բայց անոր դաղըրելէն ետեւ իմացան Եւրոպացիք թէ անիկայ անցաւոր փոքորիկ մըն էր, եւ վնասները այնչափ մեծ չեն եղեր որ վախցուի թէ մի գուցէ հինգ վեց հարիւր տարիէ ի վեր պատրաստուած քաղաքակրթութիւնը անով փճանայ, ու Եւրոպան նորէն բարբարոսութեան խաւարաւը ծածկուի : Իմացան թէ այն յեղափոխութիւնը հանողներուն ալ բուն միտքը քաղաքակրթութիւն է եղեր, բայց չափազանց կերպով անոր ետեւէն եղեր են, ու չափէ դուրս տաքցուած շոգեգործիի պէս ճաքել է իրենց քաղաքակրթութիւնն ու ամեն տեսակ վնաս հասուցեր է :

Իսկ հիմակուան ժամանակս, այսինքն իննետասներորդ դարը որչափ ալ քաղաքակրթութեան վերջին կատարելութեանը հասնելէն դեռ շատ հեռու ըլլայ շատ բանի կողմանէ, սակայն տարակոյս չկայ որ Արեւելքին ինչպէս որ պէտք է օրինակ կրնայ տալ յամենայնի : Այն քաղաքակրթութիւնն որ ի սկզբան նկարագրեցինք՝ իրացընէ կը տեսնուի Գաղղիոյ, Անգղիոյ, Գերմանիոյ եւ Իտալիոյ մէջ, որոց հետեւողք են կարգաւ Սպանիացիք, Ռուսք, Մոլտալիացիք եւ այլն : Ասոր յայտնի ապացոյց ուզողը կը տեսնէ որ Գաղղիա, Անգղիա եւ Գերմանիա, ինչպէս նաեւ Ամերիկա, իսկ շատ մարդիկ կան նոյն իսկ ստորին կարծուած վիճակներուն մէջ, արուեստաւորաց եւ ծառայից մէջ, թէ այր եւ թէ կին, որ քաղաքակիրթ ըլլային ամեն բանի մէջ կը ցուցընեն, կարգալ գրելը իրենց սովորական է, օրէնք գիտնալը հասարակ բան մըն է, տրամարանել, խօսք հասկընալ եւ ուրիշի խօսք հասկըցընելը ամենեւին դժուար չէ իրենց համար : Աւելցուր այս կատարելութեանց վրայ նաեւ գիտութեանց եւ արուեստից օր ըստ օրէ առաջ երթալը, շոգե-

նաւաց, շոգեկառաց եւ ամեն տեսակ շոգեգործեաց հրաշալիքները, ելեկտրական հեռագրաց, հագարաւոր քրագրաց, բիրաւոր գրքերու ամեն օր բովանդակ եւրօպայի երեսը տարածած լուսաւորութիւնները, — կրտսնես քէ ինչ աստիճանի հասեր է հոնաեղի քաղաքակրթութիւնը :

Ասոր զիմել՝ ասոր հասնիլ է ուրեմն նաեւ Հայոց ազգիս եռանդուն ջանքը. եւ միքէ գարմանք է : Չայս կրմադրէ ուրեմն մերագնեայց նաեւ Մասեաց Աղանիս. եւ միքէ իրաւունք ջունի : Յառաջադիմութիւն, յառաջադիմութիւն. ետ մնալու ատեն չէ, ոչ միայն անոր համար որ արդէն շատ ետեւ մնացեր ենք, այլ եւ անոր համար որ մեր առջեւն ու ջորս բոլորը գտնուող ազգերն այլ առաջ երթալու վրայ են : Մեջերնիս եղած տարածայնութիւններն արգելք չըլլան մեր յառաջադիմութեանը. որչափ առաջ երթանք՝ այնչափ այս տարածայնութեանց անտեղութիւնը պիտի հասկընանք : Կարծեաց տարբերութիւնները ամենեւին վնաս չեն ըներ յառաջադիմութեան՝ երբ անոր ոյժ տուող գորութիւնն, ինչպէս որ ըսինք, ազգութիւն, ազգասիրութիւն, ազգային հոգին ու ազգային կրօնն է. այս գորութեան մեծութիւնը լաւ հասկըցող վեհանձն մարդիկ պիտի ջգանդաղին գոհելու ասոր իրենց անձնա-

կան կարծիքները : Եւ յիրաւի. ինչպէս կրնայ Պօլսեցի Հայը պահանջել որ Ռուսաստան բնակող Հայն այլ ամեն բանի մեջ իր կարծիքներն ունենայ, կամ քէ Ռուսաստանցի Հայը ինչ իրաւամբ կրնայ պահանջել որ Հնդկաստանցին իրեն պէս մտածէ, եւ Հնդկաստանցին ինչպէս կրպնդէ որ Մաճառստանի Հայը իր գաղափարներովը շարժի : Ապա ուրեմն նոյնպէս այլ Հայաստանի Հայերը Պօլսոյ Հայերէն տարբեր կարծիք կրնան ունենայ իրենց համար, ինչպէս նաեւ Պօլսոյ Հայոց այլ եւ այլ մասերը իրենց համար, միայն քէ հասարակաց նպատակին վրայ ամենքն այլ միարան ըլլան, որ է Առաջ երթալ միշտ դէպ ի քաղաքակրթութիւն՝ նախանձաւոր պահպանութեամբ ազգային ընտիր ընտիր յատկութեանց, եւ գլխաւորապէս ազգային քրիստոնեական լուսաւորչական սուրբ կրօնին, որ հիմակուան ժամանակս մի միայն գօղ միութեան մնացեր է ամենայն հարազատ Հայկազանց մեջ՝ աշխարհիս որ կողմն այլ որ սփռուած ըլլան : Այսու հոգեով անտարակոյս կրնասնինք մեր նպատակին, եւ շուտով կրնասնինք՝ երէ խրատուինք ու քաջախրութիւնք քաղաքակիրք ազգերուն բռնած ուղիլ եւ օգտակար հնարքներէն եւ բարի օրինակէն :

Հ Ա Ն Դ Ի Ս Ս Ր Մ Ն Ա Շ Խ Ա Ր Հ Ա Շ Է Ն Մ Ս Ր Գ Կ Ս Ն

ՍՐՔԱՅԱՉՆ ԻՇԻՍՆ ԵՒ ՔԱՉ ԶՕՐԱԳԵՏ
ՄՈՎԱԼԵՍ ԶՍՔԱՐԵՍՆ ԵՐԿԱՅՆԱՐԱԶՈՒԿ ԱՐՂՈՒԹԵԱՆՅՑ.

NOTICE SUR LE GÉNÉRAL PRINCE MOVSES ZACHARIAN ARGOUTINSKY DOLGOROUKY.

Բոլոր ազգիս, եւ մանաւանդ Ռուսաստանի Հայոց պարծանք Արղութեանց իշխանը այն սակաւարիւ անձանց մէկն է որ կենդանութեան ժամանակին իրենց գեղեցիկ համբաւովը աշխարհս կարգէ դուրս կերպով մը կրպայծառացընեն, ու երբոր կրվախճանին՝ իրենց տեղը տարիներով եւ քերեսս դարերով պարապ կըմնայ, եւ իրենց յիշատակը անմոռանալի : Արղութեանց իշխանին քաջութեանն ու խոնականութեանը վրայ խիստ շատ պատմութիւններ կրպատմեն Կովկասու ազգայինք. մենք անոնց ինչ աստիճանի ստուգու-

L'une des gloires de notre nation est due principalement à la partie qui habite la Russie. Le prince Argoutinsky est un de ces hommes rares qui, par l'éclat de leur vie, méritent d'être placés au premier rang, et lorsque la mort les enlève au monde, leur place reste pendant des années, et, dirai-je? des siècles, inoccupée; leur mémoire est consacrée par d'impérissables regrets. Les habitants du Caucase ont conservé le souvenir d'une foule de faits qui attestent sa haute valeur et sa prudence consommée. Ignorant le plus ou moins de certi-

քին ունենալը չգիտեանք այ նե՛ կրժափաքինք որ հաւաքուին ու տպագրութեամբ հրատարակուին . իսկ առ այժմ կրճամատօտենք հոս այն հոգակաւոր գորապետին վարուց վրայ եղած գլխաւոր գիտելիքները՝ 1856ին թիֆլից ռուսերէն տպուած Կովկասեան Տարեգրութենէն առնելով :

Երկայնարագուկ Արղութեանց իշխաններուն համար կրսեն ոմանք քե մեր Բագրատունի քազաւորներուն ցեղէն եկած են, եւ նոյն ազգատոհմին մէջ պահուած ստոյգ յիշատակարաններէն կերեւնայ եղեր որ անոնց տոհմին արժանաւոր նախահայր համարեայ է քաջահամբաւ Զաքարէ սպասաւարը , որ 1184ին սպարապետ էր Վրաց եւ Հայոց՝ Վրաստանի Թամար քազուհոյն ատենը : Վեց հարիւր տարի ետքը նոյն ցեղին մէջ մեծ անուն ունեցաւ բարեյիշատակ Արղութեանց Տոփսեփ կաթողիկոսը, որ իր ազգին մեծամեծ եւ օգտակար ծառայութիւնները աւ Կատարինէ Բ կայսրուհոյն օրերը . եւ անհանոր եղբօրորդին էր Մովսէս Զաքարեան իշխանը :

Մանկութեան ատենը թիֆլիզու Ազնուականաց դպրոցին մէջ ուսում առնելէն ետեւ, տասներինը տարեկան էր երբոր գնաց Փերրպուրկիի հօբեղքօրը քով . հոն ամէն բանէ աւելի զինուորական գիտութեան ետեւէ եղաւ, եւ անդադար կարդացածը հին եւ նոր անուանի գորավարաց պատմութիւններն էին : Այնպիսի քաջութեանց նախանձաւոր ըլլալով՝ ինքն այ մտաւ կայսերական ձիաւոր պահանօրդաց գունդը, եւ քանի մը տարուան մէջ շատ յառաջացաւ . բայց տեսնելով որ այն զնդին մէջ կենալով՝ իր կարգէ դուրս քաջութիւնը ցուցնելու առիթ պիտի չունենայ, ետեւէ եղաւ Կովկասու բանակին մէջ մտնելու, եւ հոն գորավարութեան պաշտօն առաւ 1827ին : Այն ատենները Ռուսը պատերազմ ուներ Պարսից դէմ . Արղութեանց իշխանն այ Պենքէնտորֆ սպարապետին եւ ուրիշ գորապետաց հետ Երեւանայ բերդին ու Սարտարապատին աիբեց . անկեց Գավրեթի վրայ գնաց . հոն Ռուսաց եւ Պարսից մէջ հաշտութիւն որ եղաւ, Արղութեանցը ետ դարձաւ 1828ին , ու կայսեր կողմանէ աստիճանն ու բոշակը աւելցաւ : Տաջորդ տարին Օսմանցոց պատերազմը սկսաւ, եւ Արղութեանցը Բաբերդի, Կարնոյ եւ Օլթիի քովերը շատ քաջութիւններ ըրաւ . այնպէս որ կայսրը սրբոյն Գեորգայ ասպետութիւնը տուաւ անոր, տարեկան բոշակն այ աւելցուց :

tude de leurs récits, nous désirons qu'ils soient recueillis et publiés par la voie de l'impression. Maintenant nous allons rapporter ici en abrégé les principales notions que nous avons puisées dans les *Annales du Caucase*, imprimées en russe, à Tiflis, dans l'année 1856.

On affirme que la famille des princes Argoutinsky Dolgorouky descend de la race de nos souverains Bagratides. Une tradition authentique, qui s'est perpétuée dans cette famille, montre que l'on peut regarder avec raison comme son chef, le brave Zakarè qui, en 1184, était à la tête des armées de Géorgie et d'Arménie, sous le règne de Thamar, reine de Géorgie. Six siècles après, la même famille a produit le vénérable Catholikos Joseph Argoutinsky, dont les éminents services furent si utiles à notre nation, au temps de l'impératrice Catherine II. Il eut pour neveu Movsès Zakarian.

Celui-ci, dans sa jeunesse, fut élevé à l'institut des nobles à Tiflis. Il avait dix-neuf ans lorsqu'il se rendit à Pétersbourg auprès de son oncle; il s'appliqua spécialement à l'étude de l'art militaire; sa lecture favorite était la vie des grands capitaines de l'antiquité et des temps modernes; désireux de se distinguer comme eux, il entra dans un des régiments de cavalerie de la garde impériale, et en quelques années il avança rapidement. Mais convaincu qu'en restant dans ce corps l'occasion lui manquerait de mettre à jour sa brillante valeur, il sollicita son admission dans l'armée du Caucase; il y fut nommé général en 1827. C'était l'époque où la Russie était en guerre avec la Perse. Le prince Argoutinsky, de concert avec le général Benkerdorf et d'autres chefs de l'armée russe, s'empara de la forteresse d'Érivan et de Sardarabad; de là il marcha sur Tauriz. Cependant la paix étant intervenue entre la Russie et la Perse, Argoutinsky s'en revint en 1828 et fut récompensé par l'empereur, qui l'éleva en grades et en dignités. L'année suivante, commença la guerre contre la Turquie; Argoutinsky se distingua en maintes rencontres auprès de Baïbourte, Erzeroum et Olthi. L'empereur le décora de l'ordre de Saint-Georges et lui conféra de nouveaux honneurs militaires.

Բայց Արղուբեանց իշխանին բուն քաջուբեան ասպարեզը Տաղստանն էր, եւ այն վայրենի Ձերքեզ ժողովրդոց դէմ սկսաւ պատերազմիլ 1830ին: Բոլորովին տարբեր պատերազմ մըն է Ռուսաց Ձերքեզներուն դէմ ունեցած կռիւր՝ ուրիշ պատերազմներէն. վասն զի Ձերքեզները ոչ միայն իրենց բնական կատաղութեամբը, կրօնամոլութեամբը՝ քաջութեամբն ու աւագակարարոյ բնաւորութեամբը շատ նեղութիւն կուտան Ռուսաց, այլ եւ իրենց անմատոյց լեռներուն անագին բարձրութեամբը, ուստի անոնց դէմ պատերազմող զօրավարը պարտական է կարգէ դուրս

Mais le théâtre où le prince Argoutinsky était appelé à s'illustrer est le Daghestan où il entreprit, dès 1830, à connaître les tribus circassiennes. La guerre contre ces hordes sauvages est toute différente de celles qui se pratiquent ailleurs: en effet, les Circassiens opposent aux Russes, non-seulement leur férocité innée, leur fanatisme et leur passion du brigandage, en leur causant beaucoup de mal, mais encore les défilés abrupts et inaccessibles de leurs montagnes élevées. Aussi, un général qui soutient la guerre contre eux est-il obligé d'avoir une vigilance extraordinaire et de

Երկայնաբազուկ Մովսէս Չաքարեան, Արղուբեանց իշխան Հայկազուն:

արբնութիւն, խորագիտութիւն եւ անխռով արիութիւն ունենալ: Արղուբեանցը այս ամենայն կատարելութիւններն այն աստիճանի գերազանց կերպով ունէր որ Ձերքեզները կըսարսափէին իր անունէն, Ռուսաց զօրքերն ալ անոր զօրավարութեամբը աներկկող քաջութեամբ կըկենային բշտամեաց դիմացը: Կովկասու նահանգին մէջ Ձերքեզ, Լեզկի, Քիւրտ, Ճելալի, ամեն լեռնական ժողովուրդներն ալ խիստ շատ անգամ Արղուբեանց իշխանին անագին քաջութիւններուն համն

réunir la ruse à un courage à toute épreuve. Argoutinsky était doué de ces qualités à un tel degré, que son nom faisait trembler les Circassiens, et que les Russes sous son commandement marchaient sans crainte à l'ennemi. Tous les peuples du Caucase, Circassiens, Lezguis, Kurdes, Djélalîs, connurent plus d'une fois la force de son bras, toujours vaincus par lui et ne pouvant jamais se vanter du moindre succès.

առին, միշտ յաղբուելով անկեց եւ ոչ երբեք յաղբելով անոր զօրացը :

Կուրիելի մեջ ապստամբութիւն մը ելաւ 1841ին. տերութիւնը Արղութեանց իշխանին յանձնեց այն ապստամբութիւնը սանձելու դժուարին պաշտօնը : Հինգ ամիս քշեց այն արշաւանքը, եւ վերջապէս տարւոյն ետքերը ապստամբները բոյորովին նուաճեցան. նիկողայոս կայսրն ալ սրբոյն Վլատիմիրայ երրորդ աստիճանի նշանը յուղարկեց հայկազն զօրապետին : Յաջորդ տարին Գազըզումուխ ըստած գաւառին ապստամբած բնակիչները նուաճելու համար հոն գնաց, փառաւոր յաղբութեամբ երկիրը խաղաղեցուց, եւ անուանեցաւ մեծ զօրապետ ու ասպետ կարգի սրբոյն Գեորգայ : Երկու տարի ետքն ալ Տաղըստանի հիւսիսային ու հարաւային կողմերուն բոլոր զօրաց հրամանատարութիւնը իրեն յանձնուեցաւ :

Այնուհետեւ Արղութեանց իշխանին առջեւ ընդարձակ ասպարեզ բացուեցաւ քաջութեան եւ մեծ գործունէութեան. այնպիսի հնարքներ բանեցուց լեռնականաց դէմ եւ այնչափ քաջութիւններ ըրաւ որ միայն իր անունը բաւական էր այն վայրենի ժողովուրդները սարսափեցընելու համար : Շատ երկայն կըլլար անոր ըրած գանազան ու բազմաբիւ յաղբութիւնները մի առ մի յիշատակելը, մանաւանդ այն ընթերցողաց համար որ երկրին այլ եւ այլ դիրքերուն ու անոնց անուններուն անգամ տեղեկութիւն չունին : Այսչափը միայն ըսենք որ տասը տասուերկու տարուան միջոց՝ ինչպէս որ լեռնականաց յարձակմունքները անդադար էին, այսպէս եւ Արղութեանցին քաջութիւններն ալ թիւ ու չափ չունէին. ուստի եւ տարուէ տարի այլ եւ այլ ասպետութեան նշաններով փառաւորուեցաւ տերութեան կողմանէ :

Շամիլ, Գանիել Պեկ, Հաճի Մուրատ, եւ անոնց օգնական Չերքեզ իշխաններուն ամենն ալ քանի քանի անգամ առիթ ունեցան Արղութեանց զօրապետին քաջութիւնը փորձով հասկընալու : Վերջապէս 1848ին Շամիլի դէմ այնպիսի մեծ յաղբութիւն մըն ալ ըրաւ Արղութեանց իշխանն որ անոր փոխարէն անուանեցաւ Համարզ զօրապետ մեծի կայսերն Ռուսաց եւ ասպետ կարգի սրբոյն Աղեքսանդրի Նեսքի. իսկ 1851ին ընդունեցաւ սրբոյն Վլատիմիրայ ասպետութեան կարգին առաջին աստիճանը, եւ Երեսնամեայ անարատ ծառայութեան նշանը :

Անկեց երկու տարի ետքը տեսնելով որ կամաց

En 1841, une insurrection ayant éclaté dans le Gouriel, le gouvernement russe confia au prince Argoutinsky la mission difficile de la réprimer. Cinq mois lui suffirent pour arrêter les déprédations des révoltés, et sur la fin de l'année ils avaient été forcés de faire une complète soumission. L'empereur Nicolas envoya au général arménien la décoration de Saint-Vladimir de troisième classe. L'année suivante, il se rendit dans la province de Kazikoumoukh pour soumettre les habitants qui s'étaient révoltés. Une brillante victoire qu'il remporta rétablit la paix dans cette contrée; en récompense, il fut nommé lieutenant général et chevalier de Saint-Georges. Deux ans après, il reçut le commandement en chef des troupes des parties nord et sud du Daghestan.

Dès ce moment, une plus vaste carrière s'ouvrit aux talents militaires et administratifs d'Argoutinsky. Il les mit en exercice si activement contre les montagnards du Caucase, que son nom seul terrifiait ces tribus sauvages. Il serait trop long de raconter ici en détail les hauts faits par lesquels il se signala, et l'intelligence en serait difficile pour le lecteur qui n'est point au courant de la position géographique, des noms et des localités où Argoutinsky fit triompher les armes russes. Nous nous bornons à dire que pendant dix ou douze ans où les montagnards ne cessèrent de faire des incursions, Argoutinsky ne négligea aucune occasion de les repousser, et y réussit toujours. Aussi, d'année en année, ses services lui valaient-ils de nouvelles décorations de l'empereur.

Chamyl, Daniel-Beg, Hadji-Mourad et tous les chefs circassiens leurs auxiliaires, apprirent bien des fois, à leurs dépens, ce qu'était Argoutinsky. Enfin, en 1848, Argoutinsky remporta sur Chamyl une victoire tellement signalée qu'il fut nommé aide de camp général de l'empereur et chevalier de l'ordre de Saint-Alexandre Newsky. En 1851, il obtint la décoration de Saint-Vladimir de première classe, et la médaille qui est accordée pour trente années de services accomplis avec honneur.

Au bout de deux ans, sentant que ses forces com-

կամաց ուժե իյնալու վրայ է, հրաման խնդրեց կայսրէն որ զինուորական գործողութիւններէն էտ քաշուի : Կայսրը հաւանեցաւ խնդրոյն, բայց քիչ ատենի համար, եւ շատ պատուաւոր ու անոյշ խօսքերով հասկըցուց իրեն որ պատրաստ ըլլայ քիչ ատենէն նորէն լեռնէ լեռ հայածելու Շամիր :

Կովկասին կողմերը անցուած պատերազմական կենաց դժուարութիւնները յայտնի են : Անոնցմով Արղուրեանց իշխանին մարմնոյ կազմուածքն ալ շատ աւրուեր էր. վերջի անգամ ալ որ Շամիրը հայածեց ու անոր զօրացը մեծ շարդ մը տուաւ, տկարութիւնը սաստկացաւ. պէտք եղաւ որ նորէն հրաման խնդրէ քաշուելու, ու երկրորդ անգամ տաք ջրերու երբայ : Սակայն կարուածով տկարացած մարմինը վրայ չդրաւ. նորէն կրկնեց կարուածը. եւ հարկ եղաւ որ Արղուրեանց իշխանը քաշուի նստի Թիֆլիզու իր ազգականաց խնամքը եւ բժիշկներու դարմանները վայելէ : Բայց վրան տարի մը հազիւ անցեր էր՝ վախճանեցաւ 1855ին սկիզբները : Բոլոր Թիֆլիզ եւ բովանդակ Կովկասային գաւառը սուգ մտաւ Մովսէս Զաքարեան իշխանին մահուանը վրայ, եւ բոլոր Ռուսաստան անոր մահուան գոյժը մեծ ցաւ պատճառեց : Մարտի 6ին կատարուեցաւ քաղմանը հանդէսը ամենայն փառաւորութեամբ Թիֆլիզու Վանքի տաճարին մէջ, եւ ինքը հանգուցեալ ներսէս սրբազան Կարողիկոսը եկեղեցականաց բազմութեամբ կատարեց հանդէսը : Անկեց ետքը՝ ինչպէս որ հանգուցեալ բարեպաշտ եւ ազգասէր իշխանը կտակով պատուիրած էր, մարմինը Սանանի վանքը տարուեցաւ ու հոն քաղուեցաւ Արղուրեան ցեղին զերեզմանատանը մէջ : Ինչպէս որ առաջ ալ ըսինք, Ռուսաստանի Հայկազունք շատ մասնաւոր պատմութիւններ կը պատմեն այս մեծանուն սպարապետին քաջութեանը, իմաստութեանը, բարեպաշտութեանը, եւ Նիկողայոս կայսեր առջեւ ունեցած պատուոյն վրայ. մենք անոնց ամբողջ մէկ հաւաքմունքը ջոնենալով, ունեցածներնուս ալ վաւերականութեանը վրայ երկրայելով, առ այժմ այս համառօտ՝ բայց ստույգ տեղեկութեամբ գոն ըլլանք :

Երէ ինչպէս որ Արղուրեանց իշխանը զինուորական վիճակին մէջ, ուրիշ ամէն տեղի Հայկազունք ալ իրենց վիճակներուն մէջ արիական հաւատարմութեամբ, գործունէութեամբ, յարատեւութեամբ ու պատուով վարուին, տարակոյս

mençaient à décliner, il demanda à l'empereur un congé. Nicolas y consentit, mais pour peu de temps seulement, et par les paroles honorables et flatteuses qu'il lui prodigua, il lui persuada de se préparer, avant peu, à poursuivre Chamyl de montagne en montagne.

On conçoit les périls et les fatigues de la vie militaire au milieu du Caucase. La constitution physique d'Argoutinsky avait reçu de profondes atteintes. Une dernière fois il marcha contre Chamyl, et infligea aux troupes de ce chef un rude échec, mais cet effort acheva d'épuiser Argoutinsky. Il lui fallut de nouveau demander un congé, et pour la seconde fois recourir aux eaux thermales. Mais la goutte dont il souffrait résista à l'effet de ces eaux. Il lui fallut se retirer à Tiflis, afin d'y recevoir les soins de sa famille, éclairés par les conseils des médecins. Mais à peine une année était-elle écoulée, qu'Argoutinsky succomba vers le commencement de 1855. Sa mort fut un deuil général pour les habitants de Tiflis et de tout le Caucase, et un sujet de vifs regrets pour toute la Russie. Le 6 mars, ses obsèques furent célébrées avec une pompe solennelle dans l'église du couvent de Tiflis. Ce fut feu monseigneur Nersès catholikos qui, entouré d'un clergé nombreux, accomplit cette cérémonie. Ensuite, conformément aux prescriptions pieuses et patriotiques consignées dans le testament du général, son corps fut transporté au couvent Sanahin et inhumé dans le tombeau de la famille Argoutinsky. Comme nous l'avons dit précédemment, les Arméniens de Russie racontent une foule de traits qui prouvent la valeur, la sagesse et la piété de ce célèbre guerrier, et qui témoignent de la haute estime dont l'entourait l'empereur Nicolas. Quant à nous qui ne possédons point une œuvre complète des faits qui ont honoré la vie d'Argoutinsky, ni les preuves authentiques de ceux que nous connaissons, nous nous bornons au récit abrégé et certain que nous venons de retracer.

Si comme le prince Argoutinsky dans sa carrière militaire, les Arméniens, partout ailleurs, dans la position où ils se trouvent placés, montrent une fidélité inébranlable, un dévouement parfait à l'honneur, une activité et une persévérance louables,

չկայ որ հիմնական մեր ազնիւ իշխանաւորներէն մեկուն բաժին պէս՝ « Հայերը աշխարհիս ազնուականները համարուելու գեղեցիկ փառասիրութեան ետեւէն համարձակ կրնան ըլլալ : »

il n'y a aucun doute que, ainsi que nous l'avons dit de l'un de nos compatriotes les plus distingués parmi nos contemporains, les Arméniens peuvent aspirer avec confiance à la noble ambition d'être comptés parmi les plus nobles d'entre les nations.

Տ Ե Ս Ա Ր Ա Ն Ք Ե Ի Ր Ո Պ Ա Յ

ԵԿԵՂԵՑԻ ՄԱՍԿԱՆՆԵՍԻՈՅՆ :

Այս հոյակապ եկեղեցին որ Համախոհութեան հրապարակին (place de la Concorde) հիւսիսային ծայրը կիյնայ, եւ Փարիզու մեծակառոյց շէնքերէն մեկն է, այսօրուան կառարելութեանը հասնելու համար շատ փոփոխութիւններ կրած է :

Առաջ եղբայրութեան մը մատուռ էր, որոյ հիմնարկութեան առաջին քարը Կարոլոս Ը բազաւորը դրած էր 1495ին : Այն մատուռը 1659ին ժողովրդապետութիւն եղաւ, եւ ժողովրդեան բազմութեանը չբաւելով, 1660ին անոր տեղը նոր ընդարձակ եկեղեցի շինուեցաւ. 1795ի մեծ յեղափոխութեան ժամանակը իբրեւ ազգային ստացուածք վաճառեցաւ, եւ գնողները կործանեցին զայն ու տեղը գործատուն շինեցին :

Այն կործանմանէն շատ յառաջ ժողովրդապետը տեսնելով որ եկեղեցին ժողովրդեան եւ ոչ քառորդին կրբաւէ, շատ անգամ բազաւորին աղերսագիր տուեր էր. վերջապէս 1764ին ապրիլի 5ին նոր ընդարձակագոյն եկեղեցոյ մը հիմնադրութիւնը օրհնուեցաւ, եւ շէնքը այլ եւ այլ դիպուածներով ընդհատելէն յետոյ, 1789ին յեղափոխութեամբը բոյորովին դադրեցաւ. անխնամ մնալով օրէ օր փլաւ, մամուլապատ վայրենի բոյսերով լեցուն աւերակ մը դարձաւ, ու մեջը այժմեր ու ոչխարներ կարածիին :

Տխուր աչքով եւ ցաւազին սրտիւ կրնային արուեստագետք այն աւերակաց վրայ որ երկու միլիոն ֆրանքով եղեր էին, եւ զանոնք օգտակար ընելու հնարք կրմտածիին. մեկը կառաջարկեր օրենսդիր ժողովոյն բնակարան շինել, միւսը՝ քեատրոն, ուրիշ մը՝ մատենադարան, վաճառանոց, եւայլն, եւայլն :

Մեծն Նափոլէոն որ իր փառաւոր յաղթութիւն-

ները, զօրավարներն ու մեծ բանակը յաւերժացրենէ կուգէր, 1806ին ղեկտնմբերի 2ին Փոզնի բանակէն կայսերական հրովարտակ մը հանեց, որ այն աւերակաց վրայ ՓՈՒՍՅ ՏԱՃԱՐ մը կանգնուի : Այն Տաճարը պիտի զարդարուէր Գաղղիոյ մարաշախախց ու մեծամեծ զօրավարաց արձաններովը. պատերը պիտի դրուագուէին ոսկիւ, արծաթէ, պղնձէ ու մարմարիոնէ տախտակներ՝ քաջագործութեանց արձանագիրներովը ծածկուած :

Մեկէն հրատարակուեցաւ կայսերական հրովարտակը եւ իննսունուերկու ճարտարապետք գառ գառ առաջարկութիւններ ըրին տերութեան : Այն իննսունուերկու առաջարկութիւնները քննելու համար մասնաւոր յանձնարարական ժողով կարգեցաւ, եւ ժողովը ամիսներով զանոնք մի առ մի քննելէն յետոյ 1807ին մարտի 28ին որոշմունքք յայտնեց, եւ Պ. Պոմոնինը կրնարէր. մնացելոց մեջէն այ երեքք մեծ գովութեան արժանի համարեցաւ, եւ չորսը մեկտեղ Նափոլէոնին դրկեց որ այն ատեն Թիլսիքի բանակն էր : Նափոլէոն Պոմոնին առաջարկութեանը տեղ՝ երեքին մեջէն Պ. Վինտոնինը ընտրեց, որ Յունաց տաճարներուն ձեւին հետեւելով՝ մեծութեան ու փառաւորութեան աւելի յարմար էր, եւ առաջին շէնքը բոյորովին կործանելով՝ նոր հիման վրայ նոր ձեւով կուգէր կանգնել շէնքը :

Պ. Պոմոնը առատ վարձ ընդունեցաւ Նափոլէոնէն. բայց առաջարկութեանը մերժուելուն ցար այնպէս սրտին սաստիկ ազդեր ու վիրաւորէր էր, որ վրան շատ ջապրեցաւ մտաւ :

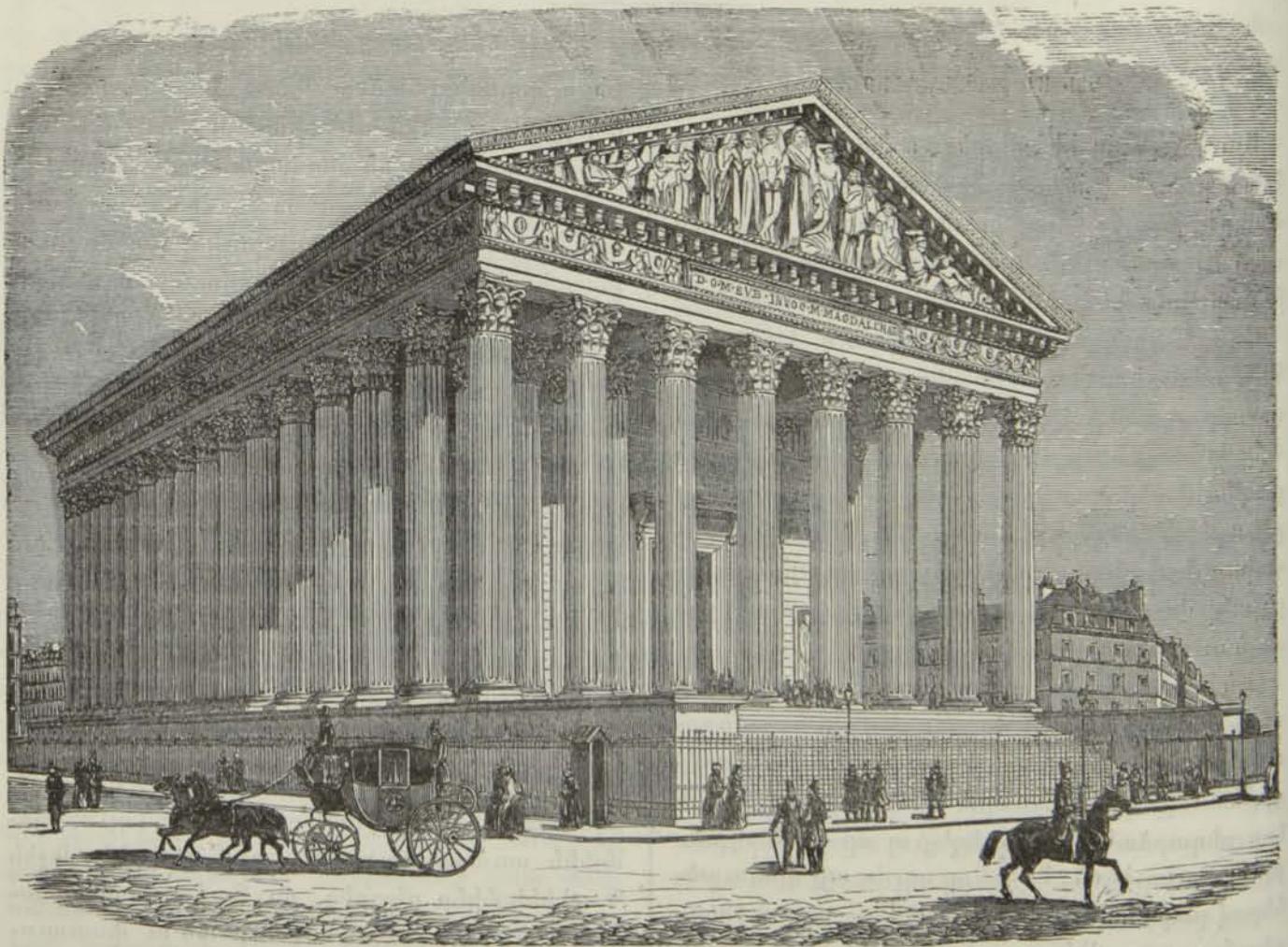
Պ. Վինտոն ուրախութեամբ ձեռք գարկաւ հոյակապ շինուածոյն, եւ 1814ին երբոր Նափոլէոն թշնամեացմէ յազրուելով արքայութեան ու տեղը Լուզովիկոս ԺԸ եկաւ, Փառաց Տաճարը

գրեք կանգնուած տեսաւ. բայց վրան շատ օր չանցաւ, Պ. Վինետին հրաման եկաւ որ այն շէնքը եկեղեցւոյ դարձրնէ :

Արտաքին ձեռք նոյն մնաց. ներսը շատ փոփոխութիւններ հարկ եղաւ ընել. եւ Վինետն 1828ին մայիսի 21ին վարսուերինգ տարեկան վախճանեցաւ՝ գործոյն կատարումը չտեսնելուն վրայ ցաւելով : Իրեն յաջորդեց Պ. Հիւվե, եւ ճիշդ անոր

յատակագիծը բռնելով՝ եկեղեցին աւարտեց, եւ զօրութեանց Տեառն ընծայուելի վննավայր տաճարը Տեառն գրութեանց ընծայուեցաւ մեծաշուք հանդեսիւ 1842ին յուլիսի 24ին :

Մագդաղենացւոյն ժողովրդապետութիւնը հիմա Փարիզու ամենէն բազմամարդներէն մեկը եւ ամենէն հարուստը կրնամարտի : Մեծատարած ընդարձակութեամբն հանդերձ կիրակի ու տօն

Եկեղեցի Մագդաղենացւոյն ի Փարիզ .

օրերը նստելու, ու շատ անգամ նաեւ կենալու տեղ չըլլար : Փափաքելի է որ այն յոգնախումբ բազմութիւնը միշտ հոգեսիրութենէ ու աղօթասիրութենէ շարժած երբան հոն, ինչպէս նաեւ ուրիշ եկեղեցիներ :

Եկեղեցւոյն դրսի տեսքը հին շէնքերու մեծութիւնը, վսեմութիւնն ու անաւորութիւնն ունի. չորս

կողմը գեղեցկագարդ խոյակներով կորներէն ակօսածն սիւներ պատած են՝ տասնըինը մեքք բարձրութեամբ . առջեւի ու ետեւի ճակատներուն սիւները ութնական են, եւ իւրաքանչիւր կողմնակի՝ երեսներունը տասնեւութը : Բոլոր շէնքը զուգանեալով ձեռք մըն է՝ եօթնասուներինը մեքք երկայնութեամբ, քսանըմէկ մեքք լայ-

լուն մեծապես կրնաաստեն: Ուստի հայր մը միսանգամ ջնամարձակիր որդւոյն առջեւ անպառշահ կերպով խօսելու կամ գործելու երբ անկայ սիրուն պարզմտութեամբ մը իրեն կըդառնայ կըզրուցէ. « Սյս ըսածդ կամ ըրածդ չվայելեր; հայրիկ... » եթէ որդւոյն այս տղայական ու անկեղծ դիտողութեամբը հայրն ինքզինքը չշտկէ, գէթ կըզգուշանայ որ մէկ մըն ալ որդւոյն առջեւ քաղաքավարութեան կանոնացը դէմ չգործէ: Եւ որպէս զի ծնողք ազատ ըլլան որդւոց այսպիսի դիտողութիւններէն, ի հարկէ պէտք է որ իրենք նախ քաջ գիտնան քաղաքավարութեան կանոններն եւ յետոյ անոնց սովորեցնեն: Ապա ուրեմն քաղաքավարութեան ուսումն ալ ամեն հասակի հարկաւոր է:

ԳԼՇ ԿՐԹՈՒԱԾ ՏՂԱՅ.

Ա.

ՄԱՔՐՈՒԹԵԱՆ ՈՒ ՇԱՐԺՈՒԱԾՔԻ ՊԱԿԱՍՈՒԹՈՒՆՆԵՐ.

1. Առաւօտը ելլելուն պէս երեսը, ակռաները, ականջն ու ձեռքը լուալու եւ գլուխը սանտրելու անփոյթ կըլլայ:
2. Եղունգները կըկրծէ, եւ կամ մարդու առջեւ զանոնք կըկտրէ ու կըմաքրէ:
3. Ինչ որ ձեռքն ունենայ, գրիչ, բուրբ, ձեռնոց, ծաղիկ, մէկէն բերանը կըտանի:
4. Երեսին, հագուստին կամ ձեռքին վրայ ունեցած ազտը բուքովը կըհանէ:
5. Եղունգներովը գլուխը կըքերէ, եւ երեսին վրայ քէ որ ուռեցքներ ունի՝ քերելով արիւն կըվազցընէ անոնցմէ:
6. Եղունգներովը ակռաներն ու ականջը կըմաքրէ:
7. Չայնով քիբը կըսրբէ ու յետոյ քաշկինակը կըբանայ կընայի. քէ որ անքաղաքավարութիւնը քիչ մըն ալ առաջ տանի, մատուրներովը քիբը կըսրբէ եւ տեսնողներուն սիրտը կըխառնէ:
8. Ստեպ մատուրները քիբը կըտանի ու կըխառնէ, կըմաքրէ:
9. Սմէն տեղ կըքքեն. կարծես քէ քաշկինակին ինչ բանի գործածուիլը չգիտեր:
10. Վրան գլուխն աղտոտ՝ այցելութեան կերպայ:

11. Բերանը բուրբ կառնու կըծամէ ու անդադար շրթունքներուն վրայ կըբերէ, եւ կամ կըկտրէ ու ասդիս անդին կընետէ:

12. Նստած արձուն անդադար կըշարժէ:

13. Խօսելու ատեն միշտ ասդիս անդին գլուխը կըբերայ:

14. Թեւերը ձեկուրներուն վրայ կիջեցընէ, եւ կամ ծունկը երկու ծալլելով՝ ձեռուրներովը կըբռնէ:

15. Ծունկ ձեկի վրայ կըդնէ, եւ վրայինը անդադար կըշարժէ:

16. Սմէնուն առջեւ անձնահաճութեամբ հայլին կընայի ու իր վրայ ունեցած համարումն յերես իւր կըլայտնէ:

17. Ուրիշի դիմաց անդադար մագերն, զգակն ու փողպատը կըշտկըտէ:

18. Մարդու առջեւ խառնափնդոր մագերով կեցէ:

19. Ոջինչ բաներու վրայ անմտաբար բարձր ձայնով կըծիծաղի, եւ կամ բերանաբաց զմայլած կընայի:

20. Գովի խօսողին վրայ ձեռուրները կըպտըտցընէ, երբեմն անոր կոճակները, երբեմն օձիքը, եւ երբեմն քեզանիքը կըբռնէ:

21. Շարունակ ժամացուցին շղթան կամ բանալին կըխառնէ. կարծես քէ ժամացուց ունենալը կուզէ որ ամէնքն իմանան:

22. Երբոր երգի կամ նուագարանի ձայն կառնու, մէկէն կըսկսի ինքն ալ երգել, ոտքը եւ կամ ձեռքը զարնել:

23. Ոտքովը քովիներուն արթոր կըշարժէ առանց մտածելու որ զանոնք անհանգիստ կընէ:

24. Երբոր բանի մը հաւնի, կըսկսի ձեռքերը շփշրփել, գլուխը շարժել:

25. Շատ անգամ աչուրները կըխփխփէ ինչպէս քէ արեւուն սաստիկ լոյսը զինքը նեղէր:

26. Արհամարհանօք ուտերը վեր վեր կառնու:

27. Երբոր բանի մը նեղանայ, ոտքը գետինը կըզարնէ:

28. Ո՛ր եւ իցէ բանէ որ ձանձրանայ կամ քունը որ գայ, կըսկսի երկար երկար յօրանջել այլանդակ ձայներով՝ առանց ձեռքովը բերանը գոցելու. երբեմն ալ ոչ միայն կըյօրանջէ, այլ եւ քններն ասդիս անդին կըրկնցընէ:

ԲԱՆԱԼԻ ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԵԱՅ .

(Շարայարութիւն. Տես էջ 48.)

ՀԱՍՏԵՏՈՒՆ, ՀՈՍԱՆՈՒՏ, ԿԱԶԱՅԻՆ ՄԱՐՄԻՆՔ.

Ինչէն է որ հալած մոմը պաղելուն պէս կը պնդա-
նայ ու կը կարծրանայ :

— Վասն զի տաքութեամբ իրարմէ գտուած
մասերը նորէն կը կծկըտին, եւ քանի որ իրենց
զանգուածին մանր մասունքը քովէ քով յարին՝
իրենց ձգողական ուժն ալ այնչափ կը սաստկա-
նայ :

Ինչէն է որ կարմրած երկաթը աւելի դիւրաւ
կը ճըկի քան քէ պաղը :

— Վասն զի տաքութեամբ մասնիկները իրար-
մէ կը բաժնուին, եւ անոնց յարակցութիւնը այն-
չափ կը պակսի որ աւելի դիւրին կը լլայ զանոնք
իրարու վրայ շարժելն ու դարձընելը :

Թէ որ տաքութիւնը սաստկացընես, մասնիկ-
ները այնչափ կը հեռանան իրարմէ որ կարծր
երկաթը կը հալի : — Այնպիսի ատեն մասնիկները
գրեթէ առանց արգելք մը ունենալու իրարու
վրայ կը գլորին :

Ինչէն է որ նիւթերէն ոմանք հաստատուն կամ
պինդ են, ոմանք հոսանուտ կամ ջրի, եւ ոմանք
կազային կամ օդանման :

— Վասն զի նիւթերէն ոմանց մասնիկները
իրարու աւելի մօտ կեցած են քան քէ ուրիշնե-
րունը :

Որոնց որ մասնիկներն աւելի մօտ են իրարու՝
հաստատուն մարմիններ են .

Որոնց որ մասնիկները խիստ հեռու են իրար-
մէ՝ կազային են .

Այս երկուքին մէջտեղը գտնուող մարմինները
ամենքն ալ հոսանուտ կըսուին :

Շոգիին ու կազին մէջ ինչ տարբերութիւն կայ :

— Շոգին առաձգական ու օդանման հեղանիւթ
մըն է, որ տաքութեան աստիճանին փոխուելովը
ինքիբմէ հոսանուտ կամ հաստատուն կը դառ-
նայ :

Կազը այնպիսի առաձգական ու օդանման
հեղանիւթ է որ ոչ երբեք վիճակը կը փոխէ, բայց
երբ երբոր արուեստական հնարքով մը ճնշուի
եւ սաստիկ ցրտութեամբ պաղի :

Երբոր տաքութեան աստիճանը խիստ ցած է՝
կազերը ինչ կը լլան :

— Կազերը քէ որ վերջի աստիճանի պաղու-
թեան մէջ իյնան՝ հաւանական է որ հոսանուտ
դառնան. սակայն մինչեւ հիմա արուեստով հնա-
րուած ամենասաստիկ ցրտութիւնն ալ բաւական
չէ եղած քանի մը տեսակ կազեր հոսանուտ ընե-
լու :

Ածխային քրուն հաստատուն մարմին դարձը-
նելու հնարքը գտնուած է : — Այն կազերն որ
կարելի չէ եղած հոսանուտ ընել՝ *միայուն կազ*
կըսուին :

Ինչէն է որ տաքութեամբ՝ հաստատուն մար-
մինը (ինչպէս սառը) առաջ հոսանուտ՝ ետքն ալ
կազ կը դառնայ :

— Վասն զի տաքութեամբ մարմնոյն մասնիկ-
ները իրարմէ կը զատուին. ուստի ջերմութեան
մէկ մասովը սառը ջուր կը դառնայ, — իսկ
աւելի շատ ջերմութեամբ նոյն ջուրը շոգի կը
դառնայ :

(Շարայարութիւնն յառաջիկայս):

ՄԱՐԳԿԱՅԻՆ ԴԱՏՈՂՈՒԹԵԱՆՅ ՎՐԱՅ.

Ինչ կը հասկընանք անիրաւ կասկածներով
իրարու միտ ուտելն : Բանք, մարդս ճիշտ
հետաքրքիր է բնութեամբ. ամեն գաղտնիք կուզէ
իմանալ եւ ուրիշներուն միտքը հասկընալ : Այս
հետաքրքիր եւ յանդուգն բնաւորութեան հե-
տեանքը այն է որ մարդս աչքովը չտեսած բանը
գուշակել կը սիրէ : եւ որովհետեւ ոչ երբեք խա-

բուիլ կուզէ, անոր համար կասկածը քիչ ատենէն
իրեն համար ստուգութիւն կը դառնայ : Համո-
զումն մտաց կըսենք այն բանին որ լոկ կարծիք
մըն է. բայց մենք մեր խելքին հնարած գիտն է
որ կը գովենք ու չափէ դուրս կը մեծցընենք : Երբ
այն կասկածներն ընելու ատեն բարկութիւննիս
շարժի, չենք ուզեր որ իջնայ սրտերնիս, վասն

զի « Ոչ ոք իւր սրտմտութիւնը անիրաւ կըզտնէ : »
 Ուստի անհանգստութիւնը վրանիս կըտիրէ, եւ այս անհանգստութեամբ մեր տարակուսանքը կաճի, այնպէս որ շուքի մը հետ կըկուռտինք, կամ թէ շուքը կըստիպէ գմեզ մարմնոյն դեմ պատերազմելու : Կուզեմ վարժիլ զչարը բանի տեղ չդնելու, տեսնելու եւ ոչ գուշակելու, դատողութիւնս գահավեժ կերպով մը չընելու : Կըսես որ եթէ ես այս ձամբան բռնեմ, ամենուն խաղալիքը պիտի ըլլամ, եւ ամեն օր հազար ու բիւր անգամ պիտի խաբուիմ. ես այլ քեզի պատասխան կուտամ թէ հապա դուն աչ չես վախնար որ այդպիսի ցաւալի ճարտարմտութեամբ քեզի նման մարդկանց պատիւն ու համբաւը ոտքի տակ կառնես : Ես աւելի կուզեմ խաբուիլ՝ քան թէ

յաւիտեան ապրիլ կասկածանաց մեջ՝ որ է դուստր վատութեան եւ մայր անմիաբանութեան : Թողէք, կաղաչեմ, մոլորիմ այս անմեղ մոլորութեամբ զոր խոհեմութիւնը, մարդասիրութիւնը, ես եւ ճշմարտութիւնը ինձի կըթելադրեն. քանզի խոհեմութիւնը ինձ կըսովեցընէ՝ դատողութիւնս շտապաւ չընել. մարդասիրութիւնը կըհրամայէ՝ աւելի աղեկ կարծիքի երբայլ քան թէ գէշի, եւ ճշմարտութիւնը՝ զիս կըխրատէ որ ինքզինքս յանդգնաբար յանցաւորներն դատապարտելու չտամ, որպէս զի չըլլայ թէ անիրաւ դատապարտութեամբ անմեղներուն վնաս ընեմ :

Թարգմանեաց ի գաղղիականէ
 ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԶՐԱՍՈՒՆԵԱՆ
 Աշակերտ Արևելեան Ազգային Վարժարանի :

ԲԱՐԻ ԹՐԱՏՆԵՐ .

Քունն ու կերակուրը կարելի է վաղուան ձգել, պատեհութիւնն ու ժամանակը ոչ երբէք :

Միշտ պատրաստ եղիր :

Զգիտցած բանդ հարցընելու մի ամբջնար :

Եթէ փողերդ (փարս) լաւ պահես, ոսկիներդ՝ իրենք իրենցմէ կըպահուին :

Աշխատանքի համար երբէք մի տնտընար ձեռուրներդ աշխատանքի վարժեցուր. հանգրստութիւն սիրող կատուն մուկ չկրնար բռնել :

Գոց ձեռքով ճանճ անգամ չբռնուիր :

Նաեւ ամենափոքր բաները կըցածիկ չափ լաւ բրէ :

Ախտ կամ մոլորքիւն մը կշտացընելու աւելի ստակ կերբայլ քան թէ երկու գաւակ սնուցանելու :

Թերեւ շահերը քսակը կըծանրացընեն. իսկ մեծ շահերը սակաւագիւտ են :

Ով որ կուգէ մեկ տարուան մեջ մեծ հարստութիւն դիգել, վեց ամիս չըշած բանտ երբայլն աչք առնելու է :

Աշխատութեան պտուղը ամենէն քաղցր գուարձութիւնն է :

Կարի կարի վագոդ շուրը քարը կըփորէ, եւ կըկետամ թերեւ հարուածներով բարձրաբերձ կաղնիներ վար կառնուին :

Եթէ խանութդ աղեկ պահես, խանութդ աչ գրեզ աղեկ կըպահէ :

Քաղաքավար ու անուշ կերպերը մշտախօս յանձնարարական եամակներ են :

Անուշ խօսքերը վաճառականին բերանը չեն

մաշեցընէր : եւ հաճոյացած ապրանքը կես մը վաճառուած է :

Սիրելի վաճառականին վաճառքը շուտով կըբշուի :

ԱՄԵՆԵՆ ԿԵՂԵՑԻԿ ԾԱՂԻԿ

Ծաղկած վարդենիի մը առջեւ կեցաւ բարեկիրքի եւ սշիմ Առաքել, ու քոյրերուն ըսաւ .

— Ամենէն գեղեցիկ ծաղիկը վարդն է :

— Աս ամբիւն մեջ բուսած շուշանն աչ վարդին վար ջմնար գեղեցկութեամբ, պատասխանեց Երանունին : Այս երկուքը ծաղկանց մեջ ամենէն գեղեցիկները կըրիամարիմ . ծաղիկ մը չկայ որ անոնց կարենայ հաւասարիլ :

Անդիէն մտնէն, ջրլլայ թէ ըսաւ, սիրուն մանուշակը վար զարնէք . մտքերնիդ բերէք մէյնը որ զարնան բերանը որջափ գմեզ գուարձացուց :

Մայրերին որ խելացի խաբուն մի էր, եւ որդուցը խօսակցութիւնն ուշադրութեամբ մտիկ բրեր էր, ըսաւ անոնց .

— Որդեակք իմ, այս ձեր սիրած ու հաւանած երեք տեսակ ծաղիկներն երեք գեղեցիկ առաքիւնութեանց օրինակ են : Պարկեշտագեղ մանուշակն օրինակ է պարկեշտութեան. ձիւնափայլ շուշանն անմեղութեան օրինակ է. իսկ այս կարմրագեղ վարգը կարծես թէ բերան ունի ու ձեզի կըզրուցէ. « Մանկունք, Աստուծոյ, մարդկանց ու ամեն լաւ բանի սիրովը սրտերնիդ վառի բորբոքի. վասն զի այս սերն է միայն ճշմարիտ բարիք : »

Մանկական տիկոց ծաղիկներ հրաշագեղ Բարբ հեղանամբոյր եւ վարք են անմեղ :

մարդ ինքզինքը տարբեր ցեղէ մը առաջ եկած կրկարծէր. միեւնոյն ազգին մէջ ոմանք մտքերնին դրած էին թէ իրենք երկնքէն իջած են, ոմանք ալ երկրէս ելած. Երբայցիք, ընդհակառակն, իրար մէկ մօր գաւկըներ եւ եղբայր կրճանջնային, հարըստութիւնը՝ պատիւն ու խելքը ամենեւին պատճառ չէր ըլլար անհաւասարութեան ու մեկզմեկ իրարու ազգակից ջճանջնայու : Իսկ Քրիստոս այս եղբայրսիրութեան օրէնքը այնպէս հաստատեց որ առանց ասոր վարուողը, կամ ասոր հակառակ վարք ցուցընողը, Քրիստոնեայ անգամ չըսուիր :

« Յայսմ ծանիցեն ամենեքեան երէ իմ աշակերտք էք՝ երէ սիրիցեք զմիմեանս » ըսաւ : Ո՛րչափ փափաքելի է որ այս փրկաւետ սկզբունքը խոր տպաւորուի մեր ազգին որտին մէջ, ու քանի որ հոս դրուած պատկերը մտքերնին գայ՝ յիշեն իրենց քաղցր պարտքն ու երջանկութիւնը :

ՍՏԵՓՈՍ Վ. ՄԻՍՏՔԵԱՆ,
Աշակերտ Արեւել. Ազգայ. Վարժ.

ՍԻՐԵԼԵԱՅ ՅԱՐԳԸ ՃԱՆՉՆԱԼ.

Երկար ատեն հետերնին բնակած մարդկանց յարգն ու արժէքը հազիւ երբէք կրճանջնանք :

Կէօրէ, հոջակաւոր Գերմանացի բանաստեղծն ու մատենագիրը որ 1832ին վախճանած է, գեղե-

ցիկ քերթուածի մը մէջ կը պատմէ թէ ինչպէս ճամբորդին մէկը Հռովմայ դաշտերուն մէջ բափառական պտըտած ատենը տնակի մը կրհանդիպի, որ հին տաճարի մը աւերակներովը շինուած է եղեր : Մէջի բնակող կնիկ մարդը ջկրեար հասկընալ թէ իր խեղճուկ տնակին որ բանին զմայլած կընայի, կընիւանայ օտարականը, եւ ամենեւին մտքէն ջանցնիր որ իրեն ողորմելի երեցած բնակարանին նիւթերը անգին հնութիւններ ըլլան :

Այսպէս ետեւ մենք : Դիմացինին պակասութիւններէն քաշած եւեղութիւննիս միայն կը զգանք, ու կատարելութիւններէն քաղած օգուտնիս ջնք իմանար. քանի քանի քաղցրահամբոյր հոգիներ, անյեղլի սերեր, վսեմ անձնանուիրմունքներ շատ անգամ մեզի անծանօր կըմնան մինչեւ որ օտարականին մէկն անցնի ու մեզի հասկըցընէ գանոնք : Երանի մեզ թէ որ տարակայութիւնը կամ մա՞րը չըլլան որ մեզի անծանօր մնացած հարստութիւննիս յայտնելով ստիպեն զմեզ տխրագին ու արտասուակար աջուրներով զաղղիացի Փոնսար քերթողին հետ ըսելու թէ « Շատ ուշ կիմանայ մարդ որ կորսընցուցածը բաւական ջսիրեք եղեր » : Ուրեմն սիրենք մեր սիրելիքը քանի որ մեր քովն են, քանի որ կարող ենք գիրենք սիրել ու յարգել. որպէս զի ջըլլայ թէ ետքը ցաւինք, որպէս զի երբոր կորսընցընելու ստիպուինք, գեթ անով մխիթարուինք թէ բաւական սիրեցինք զիրենք ու յարգերնին ճանջցանք :

ՓԱՐԻՉԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ ԵՒ ԶԱՆԱԶԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

ՓՈՒՌԻՄՆ ՅԱՍՏԵԱՅ ՄԱՀՏԵՍԻ ՅՈՎԱԿԻՄ ԱՂԱՅԻ ԱՍԼԱՆԵԱՆ.

Եւզովիոյ բարեպաշտ եւ ազնուասիրտ ազգայինք մեծ եւ ցաւալի կորուստ մը ըրին այս ամիս մեծահամբաւ Մահտեսի Յովակիմ աղային մահուամբը : Այս կարգէ դուրս հանճարի եւ սակաւագիտ բարեսրտութեան տեր անձին գովեստները բոլոր Փոքր Ասիոյ մէջ հոջակուած էին. իր կարծիքները գրեթէ միշտ ուղիղ կելլէին, եւ ար-

դարասեր ու ճշմարտախօս բնաւորութեանը համար՝ խօսքերը մէյմեկ պատգամի պէս ընդունելի կըլլային ամենուն : Բարեպաշտութեանն ու ժամասիրութեանը կողմանէ սքանչելի օրինակ էր իր քաղաքակիցներուն, եւ քրիստոնեակայել առաքինութեամբն ու ազգասիրութեամբը խաղաղարար եւ պատկառելի ամենեցուն : Ասոնք

այնպիսի անմահական յիշատակներ են որ մահկանացու հանգուցելոյն վախճանին վրայ արդէն ոչ սակաւ մխիթարութիւն կըլլան մնացողաց : Բայց մեր ազգին, եւ մանաւանդ Եղովկոյ բարեպաշտ ժողովրդեան աւելի մեծ մխիթարութիւնն այս եղած պիտի ըլլայ, որ հանգուցեալ ծերունին իրեն կատարելութեանցը արժանաւոր ժառանգ բողոց խը ազնիւ որդիքը, որ են Ասլանեան

Մահտեսի Յովհաննէս աղան եւ Պօղոս աղան, եւ իրենց բարեպաշտութեամբը, ազգասիրութեամբն ու ազնիւ բնաւորութեամբը բարեյիշատակ հօրերնուն պէս մեծ անուն հանած են ի Կոստանդնուպօլիս եւ ի Փոքրն Ասիա : Քաղցր է մեզ յիշատակել որ Մահտեսի Յովհաննէս աղան եղաւ նաեւ Փարիզու ազգային վարժարանիս նպաստող առաջին բարերարներէն մէկը :

ԲԱԶՍՄԲՏՈՒԹԻՒՆ.

Չինուորին մէկը Աւաստոփոլի պատերազմին մէջ գետակով մը ծուռկին կըզարնուի ու անկելանոցը կըտարուի . վիրաբոյժները անդադար վերքը կըխառնեն, որպէս զի մէշէն գետակը հանեն ու ջին կընար գտնել :

Խեղճ զինուորը ալ ցաւին չկարենալով դիմաւալ. « Ի՞նչ կըփնտռէք » կըսէ :

— Գետակը կըփնտռենք, կըպատասխանեն :

— Թէ որ այդ էր փնտռածնիդ, ինչո՞ւ մինչեւ հիմա չըսիք. գրպանս է, կը կանչէ :

ԱԺԱՆ 2Ի.

Մօտերս գեղացւոյն մէկը աշխոյժ ու դեռահասակ ձի մը կըզնէ ածընկեկ գնով, եւ սաստիկուրախացած կերբայ բարեկամներէն մէկուն կըցուցընէ որ քաջ ձիապան է եղեր, եւ կըպատմէ անոր քէ թնջ հնարքներ բանեցուցեր, ու որչափ լեզու քափեր է անանկ ածան ձեռք ձգելու համար գայն :

— Քանի՞ով գնեցիր, կըհարցընէ ձիապանը :

— Հինգ հարիւր ֆրանքի :

Չիապանը կըզարմանայ, կենդանւոյն չորս դին կըղառնայ կըդիտէ, կողերը՝ ծնկուրները ոտուրները կըզնէ կըշօշափէ. « Այս ձին հազար հինգ հարիւր ֆրանք կարծէ, կըսէ. անշուշտ ասոր տակը բան մը պիտի ըլլայ : Նորէն ձիուն չորս

դին կըղառնայ կընայի, բան չտեսներ : Նոյն օրը սաստիկ քամի կըփչէր. ազնիւ ձին չվնասուելու համար մէշքն ու ականջները ծածկեր են եղեր . ձիապանը « Հանեցէք սա մէշքի ծածկոյքը » կըսէ. կըհանեն կըտեսնէ որ մէշքն ալ բան չունի : « Ականջն ալ բացէք » կըսէ. եւ այն ատեն դուրս կելլէ խաղբութիւնը որ ականջին մէկը քառչուլէ շինուած է եղեր :

Խեղճ գեղացւոյն սրտին ցաւն ու խոր տրտմութիւնը անով ալ կաւելնայ որ չէր կընար ետ տալ ձին, որովհետեւ ստակը վճարեր էր, եւ Գաղղիոյ օրինաց գիրքը չէր կըցած գուշակել որ քառչուլէ ականջով ձի գնողին իշխանութիւն տար ետ դարձընելու գայն :

ԱՇԽԱՐՀԱԳԻՐ ԺՈՂՈՎՐԴԵԱՆ ԳՆԱՂԱՒՈՅ ՅԱՄԻՆ 1856.

Գաղղիոյ տէրութիւնը սովորութիւն ունի հինգ տարին մէյժը ժողովուրդն համբելու. այս գովելի սովորութիւնը բոլոր եւրոպայի բարեկարգ տէրութիւններն ալ ունին, որով ճիշդ կիմանան իրենց ժողովրդեան քիւր, անոր պակսիւն ու աճիւր :

Հոգի.

1856ին ժողովրդեան քիւն ելաւ.	36,039,364
1851ին.	35,785,170
1846ին.	35,400,486

մրով նեղամեայ աճումն
 1846էն մինչեւ 1851 եղեր էր. 582,684
 1851էն մինչեւ 1856. 256,194
 1841էն մինչեւ 1846 եղեր էր. 1,170,508
 1856էն մինչեւ 1841. 655,965

1841էն մինչեւ 1846ին աճման պէս երբէք Գաղղիոյ ժողովուրդը չէր շատցած. 1851էն մինչեւ 1856ին պէս ալ երբէք չէր նուազած. ասոր զլիսաւոր պատճառը գուցէ ոմանք արեւելեան պատերազմը կարծեն. մենք ալ այնպէս կը կարծեինք. բայց տնտեսագետք քաջ քննելէն յետոյ, այս բանիս մի միայն պատճառ բարուց ապակաւորութիւնը գտան, որ եւ դժբախտաբար օրէ օր աւելնայու վրայ է : Երանի՛ թէ երբեւեկութեանց ու յարաբերութեանց շատնայովը՝ այս վնասակար ու ազգասպան ապակաւորութիւնը մեր անմեղ Հայոց ժողովրդեան մէջ ալ չմտնէ :

ձրամ : Գմմատույ մտայ . Գլխովիլ լամտարցյլ միբ
 2ԱՐՄԱՆԱՆԻ ՎԱՐԳ
 ԷՆՏԷՓԱՆՏԱՆՍ ՊԵՂԺ ԸՍՈՒԱԾ ՕՐԱԳՐՈՅՆ մէջ կը
 կարդանք. « Բնութեան անսովոր երեւոյթ մըն է
 այս, որ մեծ ու պզտիկ ամենքը կը փափաքին
 տեսնել. 1851ին Երիթովի մօտ Ֆորդանան գետին
 ձորոյն մէջ փոքրիկ վարդ մը գտնուած է : Ասոր
 չորցած կոկոնը ջրի մէջ դրուելուն պէս կը բացուի
 ու դնողին աչքին առջեւը չորս վայրկեանէն
 կը ծաղկի իբրեւ թէ նոր բացուած ըլլար : Գտնուե-
 լեն ի վեր վեց տարի է որ այս գարմանալի յատ-
 կութիւնը կը պահէ. այսինքն ջուր տեսնելուն պէս
 կը բացուի եւ ջրէն ելլելուն պէս կը չորնայ : Բնա-
 պատմութեան բանգարանին մէջ տակաւին բնու-
 րեան այսպիսի գարմանալիք մը չէր տեսնուած :
 Հիմա ամենէն աւելի ջրաջափ մարմինն այս է :

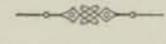

ՖՐԱՆՍՈՒՍ ԱՐԱՎՈՅԻՆ ՅԱՆՐԱԶՄՓԸ
 Ֆրանսուա Արավոյ, անուանիլ աստեղարաշխը
 որ մօտերս մեռաւ, սենեկին մէջ գեղեցիկ ու ծան-
 րագին ծանրաջափ մը ունէր :
 Օր մը իր հինաւորց սպասաւորը վրայի փողին
 բօրվելու ժամանակ ինչպէս կը լլայ վար կը ձգէ ու
 կտոր կտոր կը լինէ :
 Երբոր խեղճը սարսափած յուսահատած կեցեր
 ու ինչ ընելիքը չէր գիտեր .

« — Բան չկայ, հոգ մընէր, կանչեց Արավոյ .
 միայն կարծեմ որ անձրեւ պիտի գայ, վասնզի
 ծանրաջափը ոչ երբէք այսչափ վար իջած տեսեր
 էի : »

ՀԱՒԿԻԹԸ ԹԱՐՄ ՊԱՀԵՆՈՒ ՀՆԱՐՔ

Հաւկիթը երկար ատեն թարմ պահելու պարզ
 գիտ մը ունին Զինացիք, որ Եւրոպայի մէջ ալ
 հիմա շատ տեղ մտած է : Հաւկիթին արժան եղած
 ժամանակը շատ մը առ, մեկ մաս հասարակ
 աղ՝ ինը մաս ջրի հետ խառնէ, հաւկիթները
 մէջը ձգէ եւ թող մինչեւ որ ջրին տակն իջնան.
 այն ատեն հանէ զանոնք, սնտուկի մը մէջ դիր
 զոցէ եւ ուզած ժամանակը բաց : Լաւ կը լլայ թէ որ
 սնտուկին մէջ աւազ եւ կամ փայտի սղոցուք ըլլայ :

ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ռուսի Հայաստանին կամ թէ Կովկասեան
 գաւառաց մէջ 1854 տարին ծնած վախճանած
 ու պսակուած Հայոց թիւը այսպէս կը զտնենք
 Թիֆլիզու Տարեգրութեան մէջ .

Ծնած մանչ տղաք.	7,158	}	12,510
« աղջիկ «	5,352		
Մեռած մանչ «	4,567	}	8,274
« աղջիկ «	3,907		
Պսակ.	3,418		

Թիֆլիզ քաղաքին մէջ նոյն 1854 տարին մեթ
 ազգէն

Ծնած մանչ տղաք.	582	}	1,076
« աղջիկ «	494		
Մեռած մանչ «	540	}	659
« աղջիկ «	519		
Պսակ.	210		

Propriétaire-gérant : A. LACHAT

Մարտիրոսեան , ի ճաւա :
Մեսրոպեան Վարժարան , ի Զմիւռնիա :
Մէլիք Աղա , ի Փարիզ :
Մինասեան Մինաս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Մինասեան Պետրոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Մինրդատեան Թադոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Միսաքեան Նիկողոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Միսաքեան Աւետիս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Միսաքեան Վարդերես Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Միսաքեան Պետրոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Միսաքեան Եղբարք , ի Փարիզ :
Միսաքեան Պ. Վ. Ստեփան , ի Փարիզ :
Միլիմանեանց Զաքարէ , ի Տփլիս :
Միւնէնտիսեան Մարտիրոս Աղա , ի Պօլիս :
Միւնէնտիսեան Յովհաննէս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Մոմճեան Մկրտիչ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Մոմճեան Պ. Առաքել , ի Փարիզ :
Մուրատեան Պ. Արրահամ , ի Նիկոմիդիա :
Մուրատեան Մահտեսի Մաղաք Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Մուրատեան Պ. Յարութիւն , ի Փարիզ :
Մուրատեան Պ. Մկրտիչ , ի Փարիզ :
Մուրատեան Պ. Մարտիրոս , ի Փարիզ :
Մուրատեան Յակոբ Աղա , Հիւպատոս Բրուսիոյ եւ Ամերիկայի , ի Յոպպէ :
Մսերեան Պ. Գարրիէլ , յեաշ :
Մսերեան Մսեր վարժապետ , ի Մոսքուս :
Մսերեանք Պ. Վարդան եւ Պ. Բարսեղ , ի Փարիզ :
Յովակիմեան Պ. Գրիգոր , ի ճաւա :
Յովակիմեան Յովհաննէս Աղա , ի Մանճրսքեր :
Յովասափեանց Յովսէփ Աղա , ի Կարին :
Յովհան , ի ճաւա :
Յովհանեան Պ. Յովհան , ի Փարիզ :
Յովհաննէսեան Գրիգոր Աղա , յԱղեքսանդրիա :
Նազարեանց Առաքել Ավանեան , ի Շուշի :
Նահապետեան Հ. Եղիա փոխանորդ Պատրիարքի , ի Կ. Պօլիս :
Նահապետեան Պ. Գրիգոր , ի ճաւա :
Ներսիսեան Գրիգոր Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Նիվրուզեան Յարեթիկ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Նորատունկեան Յակոբ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Նորատունկեան Սիմոն Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Նանմիրեան Կարապետ Աղա , ի Դավրեժ :
Նանմուրատեանց Մարտիրոս Եսայեան , ի Շուշի :
Նապանեան Յ. Մարտոս , ի Կ. Պօլիս :
Նանպազեան Չենոր Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Նանպազեան Պ. Կարապետ , ի Փարիզ :
Նաշեան Բերբարք Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Նիբիեան Մահտեսի Նշան Աղա , ի Կ. Պօլիս ,
Նիբիեանց Յոնանջան Մահտեսի Յարութիւնեան , ի Շուշի :
Ննորհաւորեան Գրիգոր Աղա , ի Զմիւռնիա :
Որդանանեան Պ. Մանուկ , ի ճաւա :
Ունճեան Մաղաք Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Չայեան Եղիազար Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Չոխանճեան Մանուկ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Չամուռճեանց Յովհաննէս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Պաշասանեան Աստուածատուր Աղա , յեաշ :
Պաշազարեան Դուկաս Աղա , ի Զմիւռնիա :
Պալեան Կարապետ Ամիրայ , ի Կ. Պօլիս :
Պալեան Նիկողայոս Աղա , ի Կ. Պօլիս : (4 օրինակք)
Պալեան Սարգիս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Պալքճեան Մանուկ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Պալիկոյ Տրպէն , ի Կ. Պօլիս :
Պապայեան Սիմոն Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Պապունց Սարգիս Մկրտիչեան , ի Նուխի :
Պասմաճեան Կարապետ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Պարտիզպանեան Աւետիս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Պարտիզպանեան Պ. Թագուր , ի Փարիզ :

Պասպունիկեան Խաչիկ Աղա , յեաշ :
Պետրոսեան Պօղոս Աղա , ի Կ. Պօլիս : (2 օրինակք :)
Պետրոսեան Պ. Խաչիկ , ի Փարիզ :
Պէլագեան Սերովբէ Աղա , ի Նիկոմիդիա :
Պէլլերեան Յակոբ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Պէլլիճեան Մարտիրոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Պէշիքբաշեան Մկրտիչ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Պըլքլեան Յակոբ Աղա , յեաշ :
Պըլքլեան Յարութիւն Աղա , ի Պորուշան :
Պուլղուրեան Կարապետ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Ջոնդ Պ. Աստուածատուր , ի Կ. Պօլիս :
Ջրասունեան Պ. Յարութիւն , ի Փարիզ :
Ռաֆայելեան Պ. Եղուարդ , ի Լոնտոն :
Ռուբէն Աղա Ժամագործ , ի Կ. Պօլիս :
Սախայեան Ալեքսան Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Սամանճեան Մկրտիչ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Սարիմեան Մագուստ Ամիրայ , ի Կ. Պօլիս :
Սինանեան Անտոն Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Սիրունեան Յակոբ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Սուլուխանեան Նիկողայոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Ստեփանեանց Միքայէլ Յարութիւնեան , ի Տփլիս :
Սրմաքէշեան Լուսիկ Աղա , յեաշ :
Վահանեան Յովհաննէս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Վարդազարեան Յակոբ , յԱգուլիս :
Վարդանեան Յովսէփ Պէլ , ի Կ. Պօլիս :
Վարդանեան Յովհաննէս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Վարպետեան Յովսէփ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Վիլենեան Սերովբէ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Տավուրեան Վ. Տիգրան , ի Կ. Պօլիս :
Տատեան Յովհաննէս Պէլ , ի Կ. Պօլիս : (4 օրինակք :)
Տատեան Պօղոս Պէլ , ի Կ. Պօլիս : (4 օրինակք :)
Տառուտ Պօղոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Տաքեսեան Պ. Սիմոն , ի Փարիզ :
Տեմիրճիպաշեան Պետրոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Տեմիրճիպաշեան Ենովբ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Տեռեան Եղբարք , ի Զմիւռնիա :
Տեր Գասպարեան Դազարոս Աղա , յԱղեքսանդրիա :
Տեր Գեորգ քահանայ , ի Կ. Պօլիս :
Տեր Գրիգոր քահանայ Պէշիկբաշու .
Տեր Դուկասեան Յովհաննէս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Տեր Մկրտիչեանց Մահտեսի Գալուստ , յԱգուլիս :
Տեր Մկրտիչեանց Մարտիրոս , յԱգուլիս :
Տիւզեան Մինրան Պէլ , ի Կ. Պօլիս :
Փափազեան Պ. Յովհաննէս , ի Փարիզ :
Փափազեան Պ. Սեպուհ , ի Փարիզ :
Փէշտրմաճեան Գեորգ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Փէշտրմաճեան Սահակ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Քարապազեան Ռուզա Տիկին , ի Փարիզ :
Քաֆաֆեան Մանուկ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Քաֆաֆեան Պ. Նասիպ , ի Փարիզ :
Քերորեան Մեյգոն Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Քեհրիպարեան Գրիգոր Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Քեմլաճեան Գալուստ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Քեմլաճեան Պ. Արիստակէս , ի Փարիզ :
Քեմլաճեան Պ. Դանիէլ , ի Փարիզ :
Քեմլաճեան Պ. Ռուբեն , ի Փարիզ :
Քեռէքեան Պ. Խաչատուր , ի Փարիզ :
Քիւրքճեան Ռուբեն Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Քիւրքճիլանեան Մկրտիչ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Քիւրքճիլանեան Մուրատիկ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Քիւրքճիլանեան Պ. Խաչատուր , ի Փարիզ :
Օղուլլուկեան Մինաս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Օտապաշեան Յովհաննէս Աղա , ի Վենեա :
Օտեան Պ. Խաչիկ , ի Փարիզ :
Օտապաշեան Պ. Սերովբէ , ի Փարիզ :
Օրբազափուլեան Յակոբ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Յրենկեան Արրահամ Աղա , ի Կ. Պօլիս :

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ .

Հանգիստ յախտենից Տեառն Ներսեսի Վենափառ Կարողիկոսի ազգիս Հայոց .

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ .

Յառաջադիմութիւն ազգիս Հայոց . - Բաղաքակրթութիւն .

ՀԱՆԳԻՍԱՐԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՇԷՆ ՄԱՐԴԿԱՆ .

Արքայազն իշխան եւ քաջ զօրապետ Մովսէս Զաքարեան Երկայնարագուկ Արղուրեանց . (Հայ. եւ Գաղղ.)

ՏԵՍԱՐԱՆՔ ԵՒՐՈՊԱՅ .

Եկեղեցի Մազդազնեացոյն .

ԿԵՆՅԱՂՕԳՈՒՅ ՔԱՆՔ .

Բաղաքավարութիւն .

Գեշ կրթութեամբ տղայ .

Բանալի բնական գիտելեաց .

Մարդկային դատողութեանց վրայ .

Բարի խրատներ .

Եղբայրսիրութիւն .

Սիրելեաց յարգը ճանչնալ .

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ ԵՒ ԶԱՆԱԶԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ .

Փոխումն յաստեաց Մ. Յովակիմ Աղայի Ասլանեան .
Բաջարտութիւն .

Աժան ձի .

Աշխարհագիր ժողովրդեան Գաղղիոյ յամին 1856 .

Զարմանալի վարդ .

Ֆրանսուա Արակոյին ծանրաջափը .

Ազգային վիճակագրութիւն .

SOMMAIRE.

Repos éternel de Monseigneur Nersès, patriarche suprême de la nation arménienne.

MUSÉE ARMÉNIEN.

Progrès de la nation arménienne. - Civilisation.

GALERIE DES HOMMES DE MÉRITE.

Notice sur le général prince Movsès Zacharian Argoutinski Dolgorouky. (Arm.-Franç.)

TABLEAUX DE L'EUROPE.

L'église de la Madeleine.

CONNAISSANCES UTILES.

Civilité.

L'enfant mal élevé.

Clef des sciences naturelles.

Sur les jugements humains.

Quelques bons conseils.

Fraternité.

Appréciation de ceux que nous aimons.

CHRONIQUE DE PARIS ET NOUVELLES DIVERSES.

Mort de M. Ovaguime Aslanian.

Trait de courage.

Cheval à bon marché.

Recensement du peuple français en 1856.

Rose merveilleuse.

Le thermomètre de François Arago.

Statistique nationale.

ԳԻՆ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ .

Ի Փարիզ, տարեկան . Ֆրանք .	20 »
Ի Կոստանդնուպօլիս, Ի Զմիռնիա, եւ յԱղեքսանդրիա . . .	24 »
Ի Ռուսաստան եւ Ի Պարսկաստան	50 »
Ի Հնդկիս	55 »
Գին միոյ տետրակի	3 »

PRIX D'ABONNEMENT :

Paris, par an	Fr. 20 »
Constantinople, Smyrne et Alexandrie	24 »
Russie et Perse	50 »
Indes	55 »
Prix d'un exemplaire	3 »

ԳՈՐԾԱԿԱԼՔ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՓԱՐԻԶ, Պ. Ճ. Արամեան, Ի փողոցն Սեն-Սիւլպիս 38.
կամ Ի զբանոցի նորա, Ի փողոցն Պոնաբարբ, 44.
ՊՕԼԻՍ, Կարապետ աղա Խրիճեան .
ԶՄԻՒՌՆԻԱ, Ղուկաս աղա Պարլազարեան .
ԱՂԵՔՍԱՆԳՐԻՍ, Ղազարոս աղա Տէր-Գասպարեան .
ԵԱՇ ՄՈԼԻՏՎԻՈՅ, Յակոբ աղա Պըլբզեան :

ON SOUSCRIT

A PARIS, chez D. Aram, rue Saint-Sulpice, 38, ou à son bureau, rue Bonaparte, 44.
CONSTANTINOPLÉ, G. Utudjian.
SMYRNE, L. Balthazar.
ALEXANDRIE, L. D. Gasparian.
JASSY, J. Bouïoukly.